

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Pohádky Boženy Němcové v očích žáků 9. třídy

Bakalářská práce

Autor: Martina Plíšková
Studijní program: B7202 Mediální a komunikační studia
Studijní obor: Literární dokumentaristika a teorie čtenářství
Vedoucí práce: Mgr. Olga Halamová

Zadání bakalářské práce

Autor: Martina Plíšková

Studium: P131434

Studijní program: B7202 Mediální a komunikační studia

Studijní obor: Literární dokumentaristika a teorie čtenářství

Název bakalářské práce: Pohádky Boženy Němcové v očích žáků 9. třídy

Název bakalářské práce AJ: Fairytales by Božena Němcová in the eyes of 9th grade students

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

stručná anotace: Tématem jsou pohádky od Boženy Němcové, jejich rozbor a sledování reakcí žáků na druhém stupni základní školy. Zvláštní pozornost je věnována věkové kategorii od 14 do 15 let. Práce je zaměřena na rozbor jednotlivých příběhů podle odborných knih, kritiky a dětí. Součástí jsou historická fakta o autorce. Cílem je zkoumání názorů a rozšíření daného tématu. Nedílnou součástí práce je praktická část, jejíž podoba se opírá o pokyny vedoucího práce.

Týden pohádek Boženy Němcové. 1994. 50.vyd. Vimperk: PAPHYRUS, 1994. ISBN 80-85776-25-1
LORMANOVÁ, Jarmila, ed. a KOREC, Jan, ed. Božena Němcová: paní našeho času: sborník studií o Boženě Němcové v literatuře, dramatickém umění a hudbě. Praha: Panorama, 1986. 284 s.
NĚMCOVÁ, Božena. B.N. [Božena Němcová] 1862-1962. Červený Kostelec: Měst. NV, 1962. 1 sv. (nestr.). NĚMCOVÁ, Božena. Alabastrová ručička; O princezně se zlatou hvězdou na čele; Dobré kmotřinky; Vděčné zvířátka; Potrestaná pýcha. 2. vyd. V Praze: Jan Laichter, 1912. 63 s. Žeň z literatur; sv. XVII. JERÁBEK, Čestmír. Alespoň ve snu: Kniha o Boženě Němcové. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1959. 171, [2] s. Žatva; Sv. 268. NĚMCOVÁ, Božena et al. Babiččiny pohádky. Havlíčkův Brod: Knihy nejen pro bohaté, 1997. 63 s. ISBN 80-902214-2-4.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Olga Halamová

Oponent: Mgr. Petra Bubeníčková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 19.1.2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala (pod vedením vedoucího bakalářské práce) samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 26. 4. 2016

Martina Plíšková

Poděkování

Děkuji Mgr. Olze Halamové za odborné rady při tvorbě bakalářské práce. Dále děkuji Mgr. Janě Plíškové, Mgr. Zdeňce Klímové za pomoc při organizaci debaty a škole Josefa Resslera v Pardubicích za poskytnutí prostor a tím i všem zúčastněným žákům. Také děkuji Martině Andresové za trpělivost, pomoc a podporu.

Anotace

PLÍŠKOVÁ, Martina. *Pohádky Boženy Němcové v očích žáků 9. třídy*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 55 s. Bakalářská práce.

Tématem bakalářské práce jsou pohádky Boženy Němcové. Součástí je představení žánru pohádka, sběratelství v 19. století a krátký autorčin životopis. Práce je zaměřena na práci se dvěma pohádkami Boženy Němcové v souvislosti s žáky 9. ročníku základní školy. Zvláštní pozornost je věnovaná sledování proměn v přepracovaných textech od žáků. Součástí je i představení diskuze s dětmi. Cílem je zkoumání názorů a rozšíření daného tématu.

Klíčová slova: pohádka, Božena Němcová, sběratelství, žák

Anotation

PLÍŠKOVÁ, Martina. *Fairytales by Božena Němcová in the eyes of 8th grade students*. Hradec Králové: Faculty of education, University of Hradec Králové, 2016. 55 pp.. Bachelor degree thesis.

The topic of this bachelor thesis are fairy tales of the writer Božena Němcová. The thesis contains introduction to the fairy tale genre, the collecting of fairy tales in the 19th century and a short biography of the writer. The thesis focuses on working with two fairy tales by Božena Němcová with pupils of the ninth grade in primary school. Special attention is paid to perceiving the changes in the texts written by the pupils. The thesis also contains insight into the discussion with the pupils. The main goals of the thesis are exploration of the pupil's opinions and expansion of the given topic.

Keywords: fairy tale, Božena Němcová, the collecting, pupil

Obsah

1	Úvod	9
2	Pohádka jako žánr	10
2.1	Druhy	10
2.2	Typy pohádek	11
3	Český pohádkový svět 19. století	11
3.1	Úvody a závěry	13
3.2	Pohádková čísla	14
4	Sběratelé pohádek 19. století v Čechách a na Moravě	15
5	Pohádky Boženy Němcové	17
6	Ze života autorky	18
7	Zpřístupňování pohádek dnešnímu čtenáři	19
8	Praktická část	21
8.1	O perníkové chaloupce	23
8.1.1	Otevřený konec	24
8.1.2	Proměny v textech od žáků	24
8.1.2.1	Úvodní část	27
8.1.2.2	Závěrečná část	28
8.1.3	Názory žáků na pohádku O perníkové chaloupce	29
8.2	O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních	30
8.2.1	Uzavřený konec	31
8.2.2	Triáda	31
8.2.3	Proměny v textech od žáků	32
8.2.3.1	Úvodní část	36

8.2.3.2	Závěrečná část.....	36
8.2.4	Názory žáků.....	37
8.3	Nejzdařilejší dílo.....	38
9	Závěr.....	39
	Poznámka:	41
	Použitá literatura:.....	42
	Přílohy:	43

1 Úvod

Tématem bakalářské práce jsou pohádky Boženy Němcové. Teoretická část se zabývá nejen pohádkou jakožto žánrem, ale i jejím druhům a typům. Součástí se pak stává i pohádkový svět v 19. století, kde si lze všimnout několika složek pohádky. Následuje seznámení se sběratelstvím, v Čechách a na Moravě především, a jeho představiteli. Důraz je kladen převážně na sběratele pohádkových textů bez ohledu na období, ve kterém žili.

Další složkou je i seznámení s pohádkami Boženy Němcové, doplněné o stručný životopis a životní vypravěče autorčiny. Na konci této části se objevuje kapitola s názvem *Zpřístupňování pohádek dnešnímu čtenáři*, ve které je poukázáno na úpravu pohádek a postavení úpravce nebo sběratele či vypravěče.

Druhá, praktická, část se zabývá konkrétními texty od Boženy Němcové. Jde o dvě pohádky: *O perníkové chaloupce* a *O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních*, které jsou v úvodní části ke každé z nich představeny. Součástí je i krátký rozbor jednotlivých částí a prvků v pohádkách a následné hledání těchto částí v přepracovaných adaptacích¹ od žáků.

Specifická je tato část právě tím, že se zde objevují texty od žáků devátého ročníku základní školy a jejich názory využitě z debaty a zpětných vazeb na ni navazujících.

Božena Němcová je velice známá autorka básní i próz. Jako velice mladá si oblíbila německou literaturu a teprve později, kolem roku 1842 se seznámila s literaturou českou a to zejména se spisy Tylovými. Během života se setkala s mnoha literáty, vlivnými lidmi a přitom stíhala roli matky od čtyř dětí. Její život byl neustále provázen chudobou. Nejen díky nedostatku peněz, ale i díky vášni ke sběratelství a vypravěčství začala sepisovat národní báchorky a pohádky různého druhu.

Práce je zaměřena především na názory dětí a jejich pochopení pohádek, které mají kořeny v lidové slovesnosti. Dále na sledování rozdílů mezi jednotlivými texty originálu a přepracovanými pohádkami od žáků, oddělení úvodních a závěrečných částí a práce

¹ Adaptace- přetvoření, přepracování, přestavba původního díla

s texty při diskuzi a také poukázání na úpravu pohádek pro dnešní mládež, do jaké míry se upravují, aby byly tzv. čtivější a rozmanitost dětských názorů na vybrané texty.

Cílem je sledování názorů žáků na pohádkové texty Boženy Němcové a jejich pochopení, současně sledování reakcí na jednotlivé pohádkové prvky a práce s nimi. Neoddělitelnou složkou jsou přepracované texty od žáků, na kterých si lze všimnout pojetí pohádky v dnešním světě mladistvých.

2 Pohádka jako žánr

Pohádkou rozumíme drobný epický žánr². Původně patřil do ústní lidové slovesnosti a příběhy se předávaly z generace na generaci. Lze užít i pojem báchorka, který by se dal vyložit jako zdobnělina. Teprve v 19. století se věnovala pohádkám větší pozornost a začali se objevovat sběratelé. Tento fenomén se vyvinul zřejmě díky tehdejší ideologii a vlasteneckému duchu. Lidová slovesnost byla v té době označována jako historické a národní umění.

„Svým způsobem podání se příběh vymyká běžnému dennímu životu“ (Zachová 2013, s. 15). To lze sledovat v průběhu celého příběhu. Formu může mít text jak prozaickou, tak veršovanou. Veršované texty sloužily zejména pro lepší zapamatování. Reálné prvky se v pohádkách začaly objevovat zejména až s prvními sběrateli, kteří pohádky upravovali.

Díky vyprávění po generace se tento žánr přizpůsoboval vývoji společnosti a začaly se objevovat ustálené fráze jako například *bylo, nebylo* nebo *zazvonil zvonec a pohádka je konec*.

2.1 Druhy

Existují dva základní druhy pohádek. Označujeme je jako lidové (neboli klasické) a autorské (neboli umělé) (Zachová 2013, s. 16).

Lidová, klasická, pohádka bývá anonymní, je vyprávěna po generace, a tak se ztrácí informace o jejím původním vypravěči. Během přenášení mezi jednotlivými vypravěči

² Epický žánr- žánr s příběhem, dějem, dějovou linií

si i každý do příběhu zasazoval vlastní zkušenosti a nelze úplný původ orálně přenášené kultury určit. Taková pohádka slouží nejen pro uspávání dětí, ale může obsahovat i ponaučení.

Autorská, umělá, pohádka obsahuje více reálných motivů a vyznačuje se velkým podílem autorského tvůrčího záměru. Do příběhu zasahuje autor výrazněji, může přidávat popisné části, měnit prostředí i čas, pohrávat si s postavami a vykreslovat je podrobněji nebo jinak. „S motivy dobra a zla pracuje složitěji; dobro nemusí v příběhu jednoznačně zvítězit, mnohdy se dobro a zlo projevují jako morální výzva nebo varování“ (Zachová 2013, s. 16).

2.2 Typy pohádek

Pohádky se dají rozdělit do čtyř základních skupin: *kouzelné*, *zvířecí*, *legendární* a *realistické* (novelistické) (Zachová 2013, s. 19). V kouzelných pohádkách se vypráví zejména o kouzelných bytostech, ve zvířecích se objevují zvířata, která představují osoby nebo tak alespoň jednají, legendární zjednodušují biblické příběhy nebo se jimi nechávají inspirovat a realistické pojednávají o hrdinech, kteří zapadají do reálného světa. Většinou však taková pohádka hrdinské vlastnosti vyzdvihuje až nadneseně. Jedná se o lidového hrdinu důvtipného a nebojácného.

3 Český pohádkový svět 19. století

Sběratelství v českých zemích bylo velmi oblíbené právě v období 19. století. Musíme ale podotknout, že bylo poněkud jednostranné. Tím je myšleno, že se autoři zaměřovali jen na určité tematické okruhy, které souvisely s jejich záměrem (loupežnické a zbojnické historicky důležité pro romantismus, hrdinská a národní témata pro obrození). Je potřeba si uvědomit, že námětem lidového podání nebyla každá historická událost. Proto je potřeba se na lidovou slovesnost dívat spíš jako na umění než na historická fakta.

Trvalo poměrně dlouhou dobu, než si badatelé kriticky uvědomili, že tradované příběhy nemohou brát za projev historické znalosti, ale pouze jako určitý typ slovesného umění,

kteře provádí osobitý výběr faktů, jejichž smyslem má být převážně emotivní působení. Proto jim vypravěč věnuje pozornost (Klímová 2012, s. 15). Nelze nechat ústní cestou předávat celé dějiny i z toho důvodu, že se při předávání některé pasáže nebo jména pozměňují.

Jen některé žánry nepodléhají vlivům časovým nebo místním. „Podobně je velmi ustáleným žánrem pohádka, u níž nelze očekávat významnější dobově podmíněné změny“ (Klímová 2012, s. 16). Zájem o národní obrození tak nechal do dějin vstoupit žánr (pohádku), který byl vedle útvarů baladických literárně nejrozvitější. Prostřednictvím spisovatelů se pak pohádka dostala mezi přední českou beletrii. Podílel se na tom i fakt, že pohádka se sice ustálila již v období středověku, ale postupem času se objevovala spíše v nižších vrstvách, a tak o tento žánr v období národního obrození mohl vzrůst velký zájem.

Textovou kritikou obrozenecké pohádky se zabýval Václav Tille v souboru studií České pohádky do roku 1848. Jednotlivým pramenům věnoval pozornost, určoval odchylky od lidové formy a stanovil vzájemné filiace textů. Obrozenecké publikace však vycházely až do šedesátých let 19. století. Obecně bylo totiž populární vyhledávat co nejstarší autory (zřejmě kvůli věrohodnosti získaných informací). Díky tomu lze pak dohledat v pozdějších publikacích posun téměř o sto let.

Ač byl pravděpodobně vývoj pohádky jako žánru zakončen již ve středověku, nelze od ní z hlediska zhodnocení etnicky nebo dobou podmíněných rysů očekávat příliš mnoho (Klímová 2012, s. 26-27). Při bližším zkoumání lze však říci, že ukazatelem mohou být úvodní a závěrečné pasáže, do kterých má možnost vypravěč vložit vlastní zkušenost. Vypravěč vkládá svá slova do již ustálené formy textu. Lze tak říci, že právě vypravěč nebo sběratel dotváří textu potřebný vzhled a má možnost text zasadit do určitého prostředí. „Srovnání textů Němcové a Kuldy např. Vykazuje značné rozdíly právě v pojetí sociálního prostředí“ (Klímová 2012, s. 27). Vypravěč si text přizpůsobuje. „Kulda má ve svých sběrech značný podíl malého města a řemeslnického prostředí, zatímco Němcová se orientuje především na venkovské prostředí“ (Klímová 2012, s. 27). To můžeme sledovat i v jiných žánrech Boženy Němcové. Volba sociálního prostředí také souvisí s národním obrozením.

Pohádka v období národního obrození už získávala umělé novelistické prvky. Děj se stále častěji odehrává ve vlastním nebo vypravěči známém prostředí. Jedná se zejména o prostředí vesnice nebo malého města, kde se čtenář setkává s postavami kupce, řemeslníka, atd. (Klímová 2012, s. 28).

S vývojem textu pak přichází i výraznější sociální stratifikace, nedělí se už jen na chudé a bohaté. Samozřejmě zůstává klasický hrdina, který je v textu kontrastní a způsobuje tak gradaci děje. Zůstává také idealizace závěrečné části příběhu, hrdinovi může pomáhat i kouzelná bytost, aby se dostal ke šťastnému konci. U Němcové můžeme sledovat zdůraznění postavení žen a pokus o vyzdvihnutí jejich síly, často se stávají hrdinkami.

Dalším prvkem v obrozeneckých pohádkách je sociální neutralizace, například *jistý mladík, jedna žena*, atd. Změnu můžeme najít také v případě osobních jmen, upouští se od jmen mluvících a přechází se na jména typicky česká, národní (Marie, Jan, Růžena, Jaroslav, atd.).

Lze tedy říci, že pohádka má obecně ustálenou formu a má funkci více literární než reálnou. Reálné prvky nelze považovat za faktické a často jsou do příběhu teprve přidávány.

3.1 Úvody a závěry

V pohádkových textech lze hovořit o dvou částech podobných u většiny takových děl. Sice jde o neodlučitelné úseky od samotného děje, ale nejsou výrazně důležité pro jeho výstavbu. Utváří si tak vlastní pravidla.

První je úvodní část, jejíž funkcí je uvést pohádku do doby a místa. Často začíná formulí *bylo, nebylo* atd. Tato část nás ve většině případů odkazuje na dobu dávnou a někde hodně daleko. Může také obsahovat zmínku o původu příběhu a jeho vzniku, také neurčitou. Úvodní části si také vypravěči, nebo sběratelé upravovali.

Druhou je závěrečná část s funkcí nadčasovosti. Neurčuje, jestli hrdina někdy zemřel nebo jaké byly další události. Objevuje se fráze *žili šťastně až na věky* atd. Podobnost těchto částí bývá větší než částí úvodních. Dokonce se někdy vypravěč včleňuje na konec příběhu, aby se stal součástí děje. Oblíbeným závěrem bývá i veršovaný úsek.

„V některých případech mohli vypravěči použít jako závěrečnou formuli krátkou, zase obvykle veršovanou kumulativní pohádku – např. když bylo záhodno dítě uspat, nebo když se dítě dožadovalo další pohádky“ (Klímová 2012, s. 71).

Veškeré složky těchto částí závisí nejen na literární úrovni vypravěče, ale i na cílové skupině posluchačů a zároveň na dalších vnějších složkách. Formule úvodní a závěrečné se tak dostávají do pozice sloužící k úpravám dle potřeb vypravěče a všech okolností. Slovanské pohádky si jsou v těchto částech poměrně podobné.

3.2 Pohádková čísla

Je třeba podotknout, že čísla v pohádkách mají určitou magickou funkci. Zprvu je lze rozdělit na dvě základní skupiny. Jedná se o čísla *šťastná* a *nešťastná* – „v českém lidovém prostředí je štěstí obyčejně spojováno s trojkou a sedmičkou, neštěstí s třináctkou“ (Klímová 2012, s. 73).

Nejčastěji se v pohádkách objevuje číslo tři, které se může označovat výrazem *triáda*, popřípadě *pohádková triáda*. Dokonce získalo číslo tři vlastní sociální zakotvenost, kde se stává mezníkem pro chudobu. Dříve znamenalo mít čtyři a více dětí nízkou sociální úroveň. „Je pravidlem, že po neúspěšných pokusech starších bratří uspěje třetí z nich, ten, u něhož se to nejméně očekává- nejmladší, nejslabší, nejhloupější a také nejodstrčenější, nejhůře vybavený rodiči při vystrojování na cestu nebo při rozdělení dědických podílů“ (Klímová 2012, s. 32).

Existuje také mnoho podob čísla tři, jako jsou tři sourozenci, tři pomocníci, tři sudičky, tři chlupy, tři úkoly, tři přání, atd. Pokud je v textu zmíněno víc než tři, značí to nenasytnost. V podání s trojkou se dá také pracovat se základními násobky tohoto čísla. Těmi jsou šest, devět a popřípadě dvanáct (Klímová 2012, s. 75). Číslo devět se často dostává do již zmíněné úvodní formule pohádek upravených nebo přepracovaných například ve formě: za devatero horami. Dále lze její výskyt sledovat třeba u počtu hlav draků.

Velice časté je také číslo jedna, které nepochybně zdůrazňuje jednotlivost hrdiny, který sám musí skolit draka nebo si sám musí zasloužit princeznu.

Číslo dvě zastupuje často kontrastní sourozence nebo jiné dvojice. Taková dvojice se může nazvat dvojicí pohádkovou „proto bývají oba partneři ve zřetelném a ostře vyhraněném kontrastním postavení: proti sobě stojí bohatý a chudý, zlý a dobrý, chytrý a hloupý, všední a výjimečný“ (Klímová, Otčenášek 2012, s. 31). Lze dokonce hovořit o jistém schématu bohatý – chudý, které se během epochy národního obrození objevuje poměrně často. Schéma souvisí s obecným pojetím pohádkové morálky (Klímová 2012, s. 31). Chudý představuje pokoru, spravedlivost a obraz vlastenectví oproti bohatému, který bývá popisován často jako lakomý a nenasytý jedinec. Kontrasty se objevovaly i ve skutečném životě. Prvorozený dědí majetek a ostatní si musí poradit.

Nelze však opomenout ani další číslovky. Čtyřka nejčastěji označuje uzavřený prostor, pětka zakončení nebo zakulacení počtu, sedmička je brána obecně jako číslo šťastné, dvanáctka oproti čtyřce určuje uzavřený celek. „Dvanáctá hodina v noci je také hranicí, kdy se duchové a jiné nadpřirozené síly mohou dostat bez překážek na náš svět“ (Klímová 2012, s. 77). Číslo třináct zaujalo pozici něčeho obávaného, dokonce až neštěstí. Například třináctá komnata značí prostor, kam je vstup zakázán, a porušením tohoto pravidla se hrdina dostává do konfrontace s nějakou překážkou, kterou musí odstranit. Čísla, která jsou příliš velká, značí něco nepředstavitelného, například velké, až nadpřirozené bohatství.

4 Sběratelé pohádek 19. století v Čechách a na Moravě

Snad prvním sběratelem lidových písní, pohádek a zvyků se stal na přelomu 18. a 19. století Jan Jeník z Bratřic. Texty ponechával bez úprav a je považován za předchůdce českých sběratelů folkloru. Dá se tedy hovořit o jakémsi předchůdci první generace českých folklorních sběratelů (Klímová 2012, s. 88).

Do první generace sběratelů lze zařadit hned několik jmen. Jakub Malý se například věnoval sběru pohádek, ale značně je upravoval. V jeho příbězích není přesně známý původce. Karel Jaromír Erben díky svému postavení literárního historika k textům přistupoval o něco vědeckěji. Cestoval nejen po Čechách, ale navštívil dokonce i Rusko. Obecně cestování po slovanských zemích bylo ve sběratelství lidové slovesnosti velmi oblíbené. Byl v kontaktu s několika umělci a literáty, např. i s Boženou Němcovou.

Jeho sběratelská díla pochází zejména z okolí Domažlic a okolí Hořic, které je pro Erbena rodným (Klímová 2012, s. 90). Často s texty pracoval v duchu bratří Grimmů, kteří byli jako sběratelé pohádek velmi populární. Sám Erben se věnoval nejen pohádkám, ale i baladám a vytvářel i balady umělé (O zlatém kolovrátku, původně od Boženy Němcové). Jeho nejznámějším dílem je Kytice.

Z moravského prostředí je možné zmínit hned několik jmen. Jedním z nich je Josef Stanislav Menšík, moravský vlastenec, který pocházel z Jemnice a texty upravoval v duchu romantismu. Díky tomu však původ pohádek také není úplně jasný. Dalším sběratelem moravské lidové slovesnosti byl Matěj Mikšíček. „Patřil mezi první sběratele moravské lidové slovesnosti, s texty však pracoval poměrně násilně, patrně pod vlivem Němcové stylizoval dialogy i charaktery postav“ (Klímová 2012, s. 91).

Jednou z výraznějších postav je Beneš Metod Kulda, který s několika sběrateli i spolupracoval. Věnoval se nejen pohádkám, ale i humorkám a pověstem. Pokoušel se cenzurovat erotické prvky v textech a vypouštěl, popřípadě přepracovával, nevhodné pasáže.

Za zmínku stojí i František Bayer, který s B. M. Kuldou spolupracoval. Sám se orientoval na Valašsko a sbíral lidové písně, humor, pohádky i pověsti.

Jan Karel Hraše stylizoval pohádky v pedagogickém duchu, hlavně díky svému povolání. Někdy však jeho texty hraničily s překombinováním a stávaly se tak nevýraznými v dějinách sběratelství i pro čtenáře.

Vědeckým pojetím se zabýval Jiří Polívka, uznávaný badatel folkloru. Cestoval po slovanských zemích a spolupracoval na utřídění pohádek bratří Grimmů. Podkrkonoší a Kladsku se pak věnoval Josef Štefan Kubín, který se snažil zachytit texty v neupravené podobě a ponechával je v místním nářečí. Připojoval k textům osudy vypravěčů, jejich rodinné vztahy i pozadí vyprávěných příběhů.

Důležitou postavou byl také Václav Tille. Oproti Němcové spadá již do mladší generace. Pokoušel se hledat nejstarší záznamy různých příběhů. Prováděl sběry nejen v archivech, ale i v terénu. Společně s Jiřím Polívkou se mu podařilo sestavit soupis československých pohádek. Dokonce vytvořil dílo o Boženě Němcové a věnoval se vlastní tvorbě.

Dalšími sběrateli a autory jsou Václav Krolmus, Františka Stránecká, Karel Orel, František Bartoš, Augusta Šebestová, Jan František Hruška, Jindřich Šimon Baar.

5 Pohádky Boženy Němcové

„Bytostní založení Boženy Němcové, její představivost, záliba v snění a vypravěčské nadání tíhly vždy k pohádkovosti“ (Mühlstein 1980, s. 5). To lze vidět i na jejích povídkách, kde se pohádkovost objevuje. Nepochybně k tomu přispělo autorčino dětství v Ratibořicích, kde vyrůstala v lidovém prostředí a ve společnosti knížecího dvora. Rozhodně nesmíme zapomenout na krásnou přírodu, na kterou mnohdy autorka vzpomínala i ve své korespondenci s rodinou, a na její babičku z matčiny strany, která se stala pro Boženu Němcovou učitelkou. „Prostřednictvím babičky a přímo v její postavě vyvstával před Barunkou lidový život se svými ustálenými zvyklostmi, představami, názory a projevy, s všedními dny práce a starostí i se sváteční pohodou lidových slavností, tradičních zvyků a tichého kouzla pohádky“ (Otruba 1962, s. 18). Spisovatelka si své dětské ideály připomněla ve chvíli, kdy se sama stala matkou a tedy i vypravěčkou.

Sama autorka komunikovala s vypravěči z Domažlicka i například ze Slovenska. Nejen díky tomu si pak prohlubovala náklonnost k mluvenému slovu, vlastenectví a pocit potřeby zahrnout lidovou tvorbu do české psané literatury.

Slovenské pohádky byly podle autorky vrcholem česko-slovenské vzájemnosti. Ale také velkým oříškem pro spisovatelčinu ruku. Na jedné straně stála autenticita slovenského jazyka a na druhé straně zpřístupnění příběhů českému čtenáři. Nakonec se publikovaly v českém znění se slovenskými dialogy (Mühlstein 1980, s. 5).

Němcová si s nasbíranými texty dokázala pohrávat jako s uměleckými. V pohádkách, jako dobrý lidový vypravěč, hledala živost a ohebnost. Obohacovala je pak o svou vlastní životní nebo uměleckou zkušenost a představu o ideální společnosti.

Získané informace přepracovávala a dokázala upravovat na úrovni umělce. Bohužel díky tomu texty ztrácí svou prvotní autentičnost a stávají se spíše krásnou literaturou. Sama autorka se k úpravám pohádek vyjádřila slovy: „Nasbírala jsem ty něžné kvítka po mezích a lukách naší drahé vlasti a do věnečku je uvila. Já jsem napsala, jak je lid

povídá, ovšem že některé hloupé zbytečnosti vynechat se musejí; snad je to chyba, že jsem to prosté dělátko trochu fáborny a kvítím vyšňořila. Ale nemohu si jinak pomoci“ (Božena Němcová 1845).

Pod názvem *České národní báchorky a pověsti* vyšly pohádky za života autorky hned dvakrát. V letech 1845-1847 v sedmi svazcích a v letech 1854-1856 ve čtrnácti svazcích (obě vydání pod záštitou nakladatele Jaroslava Pospíšila). Slovenské pohádky vyšly v deseti svazcích v nakladatelství Josefa Šálka. Nejznámějšími ilustrátory pohádek Boženy Němcové byli Adolf Kašpar, Artuš Scheiner nebo Josef Lada.

6 Ze života autorky

Česká spisovatelka se narodila v roce 1820 ve Vídni poměrně chudé rodině. Její matka, Terezie Novotná, byla teprve čtrnáctiletá dívka, otcem byl tehdy o jedenáct let starší Johann Pankel, který zastával práci panského kočího. Vyrůstala v Ratibořicích v krásné přírodě panství vévodkyně Kateřiny Zaháňské, osobnosti vysoké vídeňské společnosti.

Dětství nemělo malé děvče jednoduché. S matkou se osobitá dcera často nepohodla a otec často nebyl doma. „Matka s dětmi byla natrvalo ubytována v Ratibořicích, otec se za rodinou dostal jen tehdy, když tam přijíždělo panstvo, a tak byl v rodině vzácným hostem, kolem něhož se vše při jeho krátkých pobytech točilo“ (Otruba 1962, s. 12). Oblíbila si svou babičku, Magdalenu Novotnou. V deseti letech se na čas odstěhovala na zámek ve Chvalovicích, kde se měla čas věnovat i četbě literatury. Zde pobývala do svých čtrnácti let.

Dá se říci, že Barbora své dětství prožila v kontrastech. Ať už to byl kontrast věku jejích rodičů, nebo vztah ke každému z nich. V rodině matka nejstarší dceru považovala za nemanželské dítě a při kontaktu s vyšší třídou společnosti se snažila tento fakt maskovat. Naopak otec, po kterém nejspíš Betty zdědila víc, měl prvorozenou velice rád. Dalším kontrastem mohlo být úsporné bydlení v Ratibořicích oproti několika létům stráveným na zámku ve Chvalovicích.

Rodiče Barboru v sedmnácti letech provdali za úředníka Josefa Němce. Díky jeho zaměstnání se museli často stěhovat. Během několika let se jejich rodina rozrostla o čtyři děti.

Když žila rodina v Praze, začala Božena Němcová publikovat nejprve své básně v časopisech. Po dalším stěhování na Chodsko se začala věnovat sběratelství.

Věnovala se nejen českým, ale i moravským a slovenským báchorkám. Pro získání příběhů a kontakt s vypravěči cestovala i na Slovensko. Manželé byli oba vlastenci, což jim neusnadňovalo v té době žití. Po té, co byl Josef přeložen do Uher, vrátila se Božena Němcová i s dětmi do Prahy, aby měla možnost být v centru kulturního dění. Manžela několikrát navštívila a využila těchto návštěv ke sběru materiálu převážně pro pohádky.

Bohužel díky malým honorářům za literární tvorbu žila rodina Němcové téměř v chudobě. Často si musela půjčovat peníze.

V průběhu života v Praze zemřel syn Hynek, který v té době studoval. V té době vznikalo její nejznámější dílo Babička.

Po několika životních útrapách už byla autorka vyčerpaná. Málo jedla a chřadla.

Zemřela v roce 1862.

Její literární tvorba začínala hlavně v básních, které publikovala převážně v časopisech. Postupem času a po odloučení s manželem vznikala větší díla a prohlubovala se vášeň ve sběratelství. Sběry se snažila publikovat ve sbírkách pohádek a báchorek.

Dnes je Božena Němcová téměř ikonou české literatury a dílo Babička se stalo na mnoho desetiletí povinnou četbou a ukázkou jak venkovského, tak panského života tehdejší doby.

7 Zpřístupňování pohádek dnešnímu čtenáři

Upravování starších textů pro současné čtenáře je v dnešní době poměrně časté. Je potřeba si uvědomit, že k dnešnímu čtenáři (nemusí se nutně jednat o dětského) se dostávají texty Boženy Němcové již jako upravené. „Přímo, nezprostředkovaně (tj. jako rukopisy), jsou ovšem texty BN – její jazyk – přístupné snad jen úzkému kruhu odborníků, znalců (a někdy ani to ne)“ (Horký 2006, s. 139). Ve většině případů zastupuje autentičnost textu a vše co k němu patří, jako je například korespondence, v kritických vydáních kritický aparát (ediční poznámky, komentáře, atd.). Takový

dodatek však nenajdeme ve čtenářských vydáních nebo jen ve velmi malém rozsahu, nebo formou odkazu na vydání kritické (vědecké).

V mnoha případech se k adresátovi nedostane text původní, ale pouze jeho vydání, někdy jen adaptace. Do textu totiž vstupuje subjekt úpravce, který s textem zachází převážně podle potřeb adresáta a proměn jazyka a funkce textu. Setkáváme se tedy s výrazy jako: *upravil, vypráví, vybral a jazykově upravil, k vydání připravil, vybral a k vydání připravil, jazykově upravil, pro děti jazykově přizpůsobil, volně upravil, převyprávěl, na motivy napsal*, atd. (Horký 2006, s. 140). Osoba úpravce tak buduje modul čtenáře a seznamuje ho s existencí úprav. Snahou tedy je upřednostnit schopnosti číst a rozumět.

Předpokladem je, že původní text hranice srozumitelnosti překračuje, čtenář by pak text nemusel pochopit a přijmout. Z textu se tedy eliduje vše, co by mělo být čtenáři cizí. Avšak, jak je uvedeno v příspěvku sborníku, proč by nepříznakové *první víko* mělo být nahrazeno údajně jednodušším výrazem *jedno víko*, které je v souvisejícím kontextu lépe pochopitelné nebo *musí jedna z vás jeho ženou být* by mělo být nahrazeno pouze jednodušším slovosledem *musí se jedna z vás stát jeho ženou* (Horký 2006, s. 141). Z toho může plynout, že slovosled Boženy Němcové by měl být pro dnešního čtenáře nesrozumitelný. Potom se však dostáváme k faktu, že text se stává neutrálním, a ne příznakovým (obohacujícím z hlediska formy i obsahu) pro dnešního čtenáře. Text ztrácí svou autentičnost a je zpřístupňován zjednodušeně. Vytěsňuje se tím i kulturní a kulturotvorná funkce jazyka i textů Boženy Němcové. (Horký 2006, s. 142)

Dá se tedy hovořit o rozdílu mezi autorskými a neautorskými textovými změnami. (Horký 2006, s. 144) Musíme si při vydávání takových textů uvědomit, jestli je pro nás důležitější obsah nebo forma, jakou je obsah prezentován. Vytěsněním výrazů zastaralých, nářečních, knižních, atd. je čtenáři recepce výrazně zjednodušena.

8 Praktická část

K praktické části jsou úmyslně vybrané dvě konkrétní pohádky: *O perníkové chaloupce* a *O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních*.

První pohádka představuje jednoduchý příběh s ponaučením, aby děti nechodily do lesa bez rodičů, a obraz chudé rodiny. Druhá pohádka představuje naopak obraz královského a knížecího dvora, na kterém se odehrávají intriky a sloužící jsou pánům bezmezně oddaní. Také se liší pohádky rozsahem. Pohádka *O perníkové chaloupce* je značně kratší než druhá, která vypráví téměř o dvou generacích.

Setkání s dětmi se uskutečnilo 8. ledna tohoto roku na Základní škole Josefa Ressla v Pardubicích. Cílovou skupinou byly děti 9. ročníku, ale debata proběhla i v 6. ročníku, kde se žáci s pohádkami seznamovali v rámci výuky. Děti předem dostaly texty dvou pohádek (již v prosinci téže školní docházky), které se během hodiny rozebíraly a komentovaly. Pro velký úspěch byli žáci vyzváni k sepsání krátkého textu o debatě a k přepsání jedné ze dvou pohádek.

Pro samotnou debatu byla vyhrazena jedna vyučovací hodina po domluvě s Mgr. Zdeňkou Klímovou a Mgr. Janou Plíškovou. Děti nakonec spolupracovaly, dokonce i na úkor přestávky.

Diskuze byla členěna na úvod do tématu, čím pohádka je a jestli se děti někdy zamýšlely nad jejím významem a jestli pohádky vůbec ještě čtou. Díky tomu jsme se dostali k tématu, že pohádky nemusí být jen pro děti a že původně pro děti určené nebyly, ale šlo o krátký neskutečný příběh. Cílem bylo ukázat dětem rozmanitost textů a pokusit se je motivovat k četbě starších autorů, jako je například Božena Němcová nebo Karel Jaromír Erben, a poukázat na to, že i v patnácti letech mohou číst texty s pohádkovými motivy.

Většina se hlásila k názoru, že pohádky jim četli rodiče v útlém věku a dále je nenapadlo pohádkovou knížku vzít do ruky. Oblíbenou četbou tohoto věku bylo označeno sci-fi (převážně u chlapců) a romantické texty (u dívek).

Další část hodiny byla věnována samotným textům. Pohádka *O Perníkové chaloupce* se dostala do oblíbenosti hlavně díky malému počtu stran oproti pohádce *O Mluvícím ptáku*,

živé vodě a třech zlatých jabloních, která je podstatně delší. Děti vnímaly však nejen délku pohádek, ale i jejich složitost. Druhá pohádka se jim zdála zdlouhavá s mnoha proměnami děje. Jde téměř o generační pohádku (v průběhu příběhu stihnou vyrůst děti do dospělosti). U jednotlivých pohádek jsme se věnovali uzavřenosti a otevřenosti konce a úvodním částem pohádek. Hledali jsme magická (pohádková) čísla a zajímavé, kouzelné prvky v jednotlivých textech. Během celé hodiny se většina zapojila do diskuze.

Obecně lze říci, že diskuze byla velmi kladně hodnocena, a žáci v textech uvedli, že by takovou hodinu uvítali častěji.

Božena Němcová k pohádkám přistupovala jako k uměleckým textům, ve kterých někdy zdůrazňovala pasáže popisné, někdy příběhové. Přidávala realistické prvky a pohrávala si s možností kombinace. Proto budou texty představeny zvlášť, stejně jako tomu bylo při diskuzi s dětmi. Buduje se tedy model práce s pohádkovým textem pro 9. ročníky ZŠ.

8.1 O perníkové chaloupce

Pohádka O perníkové chaloupce je poměrně známá, avšak v provedení od Boženy Němcové se objevují jména dětí Honzíček a Maruška. „*Byl jeden chudobný otec a měl dvě děti, Honzíčka a Marušku*“ (Němcová 2012, s. 252). Zde je vidět častá úvodní formule (*byl jeden, popřípadě byl jednou jeden*). Pohádka vypráví o chudé rodině se dvěma dětmi, Maruška je starší, Honzíček mladší. Pod nátlakem macechy je tatínek musí zavést do lesa a nechat je tam. Ošálí děti nastraženou sekyrou a odejde domů. Děti sbírají lesní plody, a když k večeru otce nikde nenajdou, snaží se najít cestu domů. Podaří se jim, díky Marušce, najít perníkovou chaloupku, ze které vyčerpané a hladové děti začnou loupat perníček. V té však bydlí bába, ale (jak už je méně známé) i dědek, kterého neustále bába vysílá, aby se šel podívat, kdo loupe perníček, a později ho vyžene děti i honit. „*Šli až k okénku, koukli dovnitř a viděli tam sedět starou bábu a dědka*“ (Němcová 2012, s. 253). Zprvu se Marušce daří dědka ošálit, ale nakonec děti zahlédne a je zle. Bábě řekne, koho viděl. „*Maruška chtěla zase dědečka odbýt, ale on je viděl a šel to bábě povědít*“ (Němcová 2012, s. 253). Ta ho pošle děti chytit, že si je upečou a sní. Následuje honička mezi dětmi a dědkem. Při útěku potkají Maruška s Honzíčkem na poli ženu. „*Než nebyly by mu ty dětičky utekly, kdyby se tu byla pojednou žena nevyskytla na lenném poli*“ (Němcová 2012, 253). Poprosí o pomoc a ta jim ukáže cestu a pomůže pronásledovatele zdržet. To se děje formou popisu její pracovní činnosti, čímž nám do děje vstupuje silná popisová část typická pro přiblížení k realitě. Je však napsána formou dialogu mezi ženou a udýchaným dědkem.

„*Děti utíkaly dále, a za chvíli přiběhl dědek a silně si odfukoval. — „Osobo,“ ptal se plečky, „neviděla jste tudy jít děti?“ — „Pleju len,“ odpověděla žena, jako by mu byla nerozuměla. „Osobo, já se vás ptám, jestli jste tudy viděla jít děti?“ — „Až vypleju a uzraje, budem trhat.“ — „Osobo, rozumějte pak, ptám se vás, jestli jste viděla tudy jít děti?“ „Až vytrháme, budem drhnout semeno a pak len močit.“ — „Osobo, cožpak nerozumíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“*“ (Němcová 2012, s. 253-254). Díky tomu se dostanou děti v pořádku domů.

V některých výkladech se objevuje názor, že přadlena byla duchem zemřelé matky dětí, která jim pomohla dostat se domů. „*Aneb jak se jindy vypravuje, octnula se ta žena*

za utíkajícími dětmi, a když se jich na všechno vyptala, vzala je za ruku a vedla domů. – To byl duch jejich nebožky matky. – Když je přivedla domů k tatíkovi, pravila: „Jakube, vedu ti tvoje děti, zabloudily, dej si na ně pozor!“ – Jak slyšel Jakub své nebožky ženy hlas, padl s pláčem na kolena a děti objímal; na macechu zlou ale padl takový strach, že utekla ze dveří a nikdy více se nevrátila. Otec pak se svými dětmi žil pokojně“ (Němcová 2012, s. 253-254).

8.1.1 Otevřený konec

Ve většině případů pohádky končí formulí *žili šťastně až na věky, pokud neumřeli, tak tam žijí dodnes, zazvonil zvonec a pohádka je konec* a podobně. Ve verzi pohádky O perníkové chaloupce od Boženy Němcové se setkáváme s otevřeným koncem. *„Dědek to poznal, zlostí odplivnul a zpátky domů šel, a když odešel, i žena z pole zmizela a děti přišly domů“* (Němcová 2012, s. 254). Nedožíváme se tedy, jestli děti macecha znovu nevyhnala, jestli bába dědka potrestala za neúspěch, jestli byla přadlena opravdu kouzelná a jestli perníkovou chaloupku po mlsném útoku dětí někdo opravil.

8.1.2 Proměny v textech od žáků

Při debatě s dětmi jsme probírali tyto části i jejich význam v pohádce, děti se téměř jednohlasně shodly na části, kde vystupuje přadlena, že je dlouhá a zbytečná, když byly seznámeny s okolnostmi, že jde o popis pracovního postupu a lze tak obohatit své vědomosti, tak už se takové části v pohádce tolik nebránily. V přepracovaných textech se pak objevují různé proměny původní přadleny. V pohádce od Simony Brandejské (9.A) nacházíme ukazatel. *„Děti běžely už nějakou chvíli, až narazily na ukazatel, který ukazoval směr. Na jedné straně bylo K dřevorubci a na druhé straně do Černého lesa.“* V provedení od Viktorie Vojtíškové (9.A) najdeme kominíka, který zdrží dědu popisem své práce, ale v textu je o tom jen zmínka, rozepsané to není. *„Když ke kominíkovi doběhne děda, začne mu vyprávět o čištění komínů a zdrží ho na dobrých devět minut.“* V další pohádce, tentokrát od Elišky Dvořákové (9.B), se setkáváme s kouzelnou babičkou a dědečkem, kteří pomohou zachránit dětem tatínka a ukáží jim cestu zpátky. *„Děti poděkovaly a babička jim ukázala cestu zpátky.“* Naopak u Elišky Šípové

(9.A) shledáváme poněkud modernější provedení a dětem pomáhá paní z hotelu. „Přišly tedy k paní za stolkem a po chvíli jim už tiskla mapu.“ V některých případech nacházíme jen zkrácenou variantu bez rozepsání konkrétního popisu práce, tak je tomu i v pohádce od Jakuba Dvořáka (9.A). „Když k té babičce přišel dědeček, vysvětlila mu, kterak se vyrábí a likviduje lněná košile, čímž ho zdržela.“ V jednom případě, od Daniela Pittharda (9.B), se setkáme i s policisty. „Děti doběhly na konec lesa a uviděly policisty na koních.“ Nejvěrněji přepracovaný je popis od žáka Jakuba Sakaře (9.A), který jako jeden z mála ponechal celou popisnou část, ale zaměnil postavu přadleny za postavu farmářky, která popisuje, jak se vyrábí chléb. „Skoro by dětičky dohnal, kdyby nenarazil najednou na ženu v pšeničném poli.“ V originálním textu je zmíněna žena na lenném poli.

Při diskuzi byl pro děti problém ztotožnit se s výraznou ženskou silou, která v této pohádce vystupuje hned třikrát. V podobě macechy, která zametá s tatínkem dětí, v podobě starší Marušky, která je statečná, lesa se skoro nebojí a umí vylézt na strom, a v podobě báby z chaloupky, která vládne pevnou rukou nad dědkem. Často se objevovaly názory, že tatínek macechu natolik miloval, že nemohl jinak než ji poslechnout, a neviděl tak, že ubližuje vlastním dětem, nebo se macechy bál. Tento motiv můžeme vidět například v textu Anny Kozlovské (9.B). „Otec se zlé macechy bál, proto udělal, jak poručila.“ Většina děvčat si výraznosti ženské síly ani nevšimla, naopak chlapci silně nesouhlasili. Také je známější verze perníkové chaloupky, kde na strom leze Jeníček (v našem případě Honzíček).

Při adaptaci příběhu však změnu ženské síly na mužskou nenacházíme. Lze tedy usoudit, že si jsou žáci vědomi prvku ženské síly v díle Boženy Němcové a nemají tedy potřebu tento prvek měnit.

Dalším znakem, se kterým se děti nesmířily, bylo tolik zla v pohádce, dokonce jsme se při debatě dostali až k tomu, že děti při loupání perníčku kradly, lhaly a ještě utíkaly před trestem. I s tímto prvkem se někteří žáci potýkali ve svých zpracováních. Například Anna Adamů (9.B) je nechala zaklepat. „Honza zoufale zabouchal na dveře. Ještě větší překvapení bylo, když se od dědy a babičky, kteří v chalupě žili, dozvěděly, že celá chalupa je z plastu...“ Ti jim pak ukazují cestu z lesa. Naopak Nikola Čimerová (9.A) sice píše, že děti si perník uloupnou, ale ženě se omluví. „Když přišly

k chaloupce, viděly, že celá chaloupka je z perníku, a protože měly strašný hlad, začaly loupat a jíst. Najednou z chaloupky vylezla stará žena a ptala se dětí, co tu dělají. Omluvily se jí, že měly strašný hlad.“ Chvíli nato do příběhu vstupuje otec a děti odvádí domů.

Děti nemohly odhadnout, kdo v chaloupce bydlí, a pokud byly slušně vychované, měly zaklepat a slušně poprosit o trochu jídla a pití. Možná právě proto, že tak neučinily, byla bába tak zlá a chtěla je hodně vystrašit řečmi o jejich upečení. Snad každé dítě považuje Honzíčka a Marušku za hodné děti, které chce zlá ježibaba sníst.

Na začátku pohádky si žáci také všimli chování tatínka, které bylo pro mnohé nepřípustné. Jak může nechat vlastní děti samotné v lese a vůbec se na ně neohlížet. Někteří žáci vyřešili situaci tak, že do této pozice postavili macechu. Podobně se s tím vypořádala například Viktorie Vojtíšková (9.A). „Jednoho dne, už k večeru, poslala děti matka koupit pomeranče do nedaleké samoobsluhy.“ Děti se pak ve městě ztratily. Velice podobně zpracovala danou část Anna Adamů (9.B). „Tatínek si našel macechu, a protože byli chudí, často je vyháněla do lesa na jahody.“ V dalším díle od Jana Falty (9.B) děti z domova utíkají, protože jim macecha odpojila připojení k internetu. „Děti to zjistily a utekly na nejbližší autobusovou zastávku a odjely do města.“

Setkáváme se také, jak je pro Boženu Němcovou typické, s venkovskou krajinou, chudou rodinou a zlem v lesích. Chudoba rodiny je často zmiňovaná i v pohádkách od žáků. Prostor lesa je občas nahrazen městem, nebo zábavným parkem, jak je tomu u Elišky Šípové (9.A). „Jednou už měla matka dětí dost, a tak nařídila otci, ať je odvede do zábavního parku a nechá je tam.“

Většina dětí zlo z pohádek vymazala a nahradila zlé obyvatele perníkové chaloupky za hodnou babičku s dědečkem. Také macecha se často ani neobjevila a mnozí macechu na konci pohádky potrestali, jako je tomu v pohádce od Evy Rajmanové (9.A). „Tatínek byl rád, žen macechu zahnali a žili šťastně a spokojeně.“ Podobně je tomu v textu Elišky Šípové (9.A). „Otec je s radostí přivítal a po měsíci už podepisoval rozvodové papíry.“ V textu Kateřiny Zderadičkové (9.B) byla macecha dokonce zatčena. V textu Nikoly Čimerové (9.A) otec dětí v lese hledá. „V tu chvíli tam přiběhl otec dětí, který si uvědomil, jakou chybu udělal, že děti nechal v lese, vzepřel se maceše, vyhodil ji a utíkal děti hledat.“

Dozvídáme se tedy, že žáci původní text výrazně měnili. Často se drželi pouze úvodu a jeho částí, ale dál nás seznamují s naprosto novými příběhy oproti druhé pohádce.

8.1.2.1 Úvodní část

Většina textů od dětí ukazuje, že si dobře uvědomují přítomnost úvodní formule. Jak bylo již uvedeno, objevují se formule *kdysi dávno*, *bylo*, *nebylo* a mnoho dalších. V pohádce O perníkové chaloupce od Boženy Němcové je využita krátká formule *byl jeden* a věta pak pokračuje seznámením s otcem a jeho dětmi.

„Kdysi dávno, možná zase tak dávno ne, v jedné neznámé zemi, žila byla dvojčata Honzíček a Maruška“ (Viktorie Vojtíšková, 9.A). Zde je vidět úvodní formule, která nás odkazuje do neurčitého času, ale i neurčitého prostoru a seznamuje nás s hlavními hrdiny příběhu. V dalším úryvku si můžeme hned na začátku všimnout i postavy otce, dřevorubce. Nenacházíme informaci o čase, ale naopak se seznamujeme s prostorem příběhu, lesem. „V jednom nedalekém lese žil dřevorubec se dvěma dětmi, Maruškou a Honzíčkem“ (Simona Brandejská, 9.A). V další úvodní části může překvapit krátký popis místa, kde rodina žila. „Byla jednou jedna malá, jednoduchá, dřevěná, velice pěkná vila. Žili v ní tři šťastní lidé“ (Lukáš Mach, 9.A). Setkáváme se ale s častou úvodní formulí „*byla jednou*“. Poměrně podobné formule se objevují hned několikrát. „Byl jednou jeden chudý otec a měl dvě děti, Honzíčka a Marušku“ (Eliška Šípová, 9.A). V další se objevuje i neurčitost otce. „Byl jeden chudý pán a měl dvě děti (Honzíčka a Marušku)“ (Jakub Dvořák, 9.A). Někdy jsou využity i tři tečky. „Bylo, nebylo... Za hlubokými hustými lesy stála nenápadná chaloupka“ (Josef Novotný, 9.B). Dále pak můžeme sledovat neurčitost slov jako *jedna*, *jednom*, atd. „Bylo, nebylo, na sídlišti v jednom panelákovém bytě bydlela jedna čtyřčlenná rodina“ (Richard Doležal, 9.A). Z těchto ukázek vyplývá, že děti pracují nejen s úvodními, známými formulami, ale používají i již zmíněné neurčitosti v čase a prostoru. V dalších ukázkách vidíme obměny úvodních částí opět s neurčitostí času nebo prostoru nebo s nahlédnutím do sociální situace. „Jednoho krásného dne, kdy si doma Honzíček s Maruškou hráli na svých mobilních telefonech“ (Jan Falta, 9.B). V dalším provedení nás žákyně seznamuje konkrétně se situací v rodině. „Žily, byly dvě děti Honzíček a Maruška. Byly z neúplné rodiny, protože jim zemřela maminka“ (Anna Adamů, 9.B).

Jedna úvodní formule dokonce začíná perníkovou chaloupkou a ne seznámení s rodinou. „Ve vysokých horách a hlubokých lesích stála malá krásná chaloupka, která měla celou střechu z perníku“ (Eliška Dvořáková, 9.B).

8.1.2.2 Závěrečná část

V přepracovaných textech od dětí se setkáváme často s uzavřeným koncem. Dokonce s takovými změnami, kde si tatínek uvědomil svou chybu. „Dřevorubec pochopil svou chybu, a proto ji vyhnal. Když otec děti zahlédl, vydal se k nim a už je nic nerozdělilo“ (Simona Brandejská, 9.A). „Šťastný otec, že děti našel, a šťastné děti, že si pro ně otec přišel, společně odešli domů“ (Nikola Čimerová, 9.A). V některých případech jde o poměrně typickou formuli pouze se změnou související s kontextem textu. „A pokud neumřely, tak tam paří dodnes“ (Jan Falta, 9.B). Nebo „A všichni si užívali krásného tepla a domova“ (Lukáš Mach, 9.A).

Někdy se objevuje i realistická poznámka. „Pak už byli všichni šťastní a žili, v rámci možností, šťastně až do smrti“ (Eliška Šípová, 9.A). Dále nacházíme potrestání zlé macechy. „Macecha byla zatčena a obviněna z vyhnání dětí do lesa a z psychického a fyzického napadání svého muže“ (Kateřina Zderadičková, 9.B). Můžeme si všimnout i ponaučení. „Poté je odvedli domů a děti byly rády, že jsou v pořádku doma. A od té doby vždy poslouchaly svého tatínka“ (Daniel Pitthard, 9.B). Také se setkáváme s velice výraznými změnami. Kde děti v pohádce kradly, a když druhý den chtěly zaplatit, nebylo komu. „Ráno, když děti chtěly jít zaplatit za uloupené věci, obchod tam už nestál“ (Viktorie Vojtíšková, 9.A). Kde v perníkové chaloupce žili hodní dědeček s babičkou a tatínkovi pomohli se uzdravit. „Tatínek s dětmi mnohokrát hledali perníkovou chaloupku, aby mohli babičce a dědečkovi poděkovat, ale i když prošli celý les, chaloupku už nikdy nenašli“ (Eliška Dvořáková, 9.B). Nebo případ, kde žák popisuje děti jako zlobivé. „On věděl, že ty zlobivé děti nedohoní, tak šel domů. Žil s babkou v perníkové chaloupce šťastně až do smrti“ (Jakub Dvořák, 9.A).

Jak tedy bylo v úryvcích dokázáno, žáci se snažili eliminovat v textech otevřenost konce a seznámit nás s vlastním závěrem. V některých případech byl motiv pohádky převrácen a jako hrdinové figurovali obyvatelé perníkové, nebo jiné chaloupky. Můžeme

si všimnout i trestu macechy za vyhnání dětí, nebo nesouhlasu s chováním Honzíčka a Marušky, kteří v některých textech kradli.

8.1.3 Názory žáků na pohádku O perníkové chaloupce

Pro ilustraci byly ze zpětných vazeb žáků vybrány některé názory na pohádku O perníkové chaloupce.

„Mně se osobně Perníková chaloupka líbila. Podle mého tam chybí pár dějů: nedokončený závěr, zlo nebylo potrestáno. Ale na druhou stranu to má i kladný směr, malé dítě si závěr může dokončit samo. Také se mi líbilo, že jsou tam zachovány starší výrazy. Také se tam objevují prvky Boženy Němcové (ženská síla), což ve většině pohádek není, a tak je to fajn si to někde přečíst“ (Eva Rajmanová, 9.A).

„Tady je jenom to, že děti by neměly být v lese samy. Se zlou macechou se pak stalo co“ (Jan Němec, 9.A).

„Líbilo se více, že to mělo otevřený konec“ (Kryštof Kysela, 9.A).

„Dále mi nedávalo smysl, jak mohla být palice přivázaná mezi stromy tak, aby o ně, když se rozfouká vítr, tloukla a navíc, co kdyby nefoukal vítr“ (Kateřina Kadavá, 9.A).

„Uvědomila jsem si spoustu věcí, co mě nikdy předtím nenapadly, například nepotrestané zlo v Perníkové chaloupce anebo různé převtělování kouzelných bytostí“ (Viktorie Vojtíšková, 9.A).

„A nevím, proč otec poslechl ženu, aby vyhodil děti, to snad nikdo neudělá“ (Daniel Pospíšil, 9.B).

8.2 O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních

Pohádka vypráví o třech sestřích, které díky svému nevinnému rozhovoru dostanou za muže cukráře, kuchaře a krále. Setkáváme se opět s úvodní částí, která neurčitě odkazuje na dobu minulou. „*V jednom městě byl mladý, svobodný král. Jedenkráté večer chodí po zahradě a přijde až k zahradníkovu domku. Již zdaleka slyší nesmírný chechtot a hovor z otevřeného okna. Tiše se přikrade pod okno a poslouchá*“ (Němcová 2012, s. 254). Dvě starší sestry nejmladší krále závidí, a tak intrikují, jak by se jí mohly zbavit. Nejmladší Johanka dvakrát porodí syna a jednou dceru, ale pokaždé je místo dítěte podstrčeno štěně. Sestry mají plán promyšlený. Každé novorozeně pustí po vodě a královnu se snaží prohlásit za čarodějnici. Po třetím pokusu o miminko, se pod nátlakem obyvatel rozhodl král nechat svou ženu uvěznit daleko od zámku a nechat sestrami obsluhovat v domnění, že bude v nejlepších rukou. „*Nevyhasla posud v králově srdci láska k Johance, ale slyše na své uši, jak královnu proklínají, musel k rozvedení svolit*“ (Němcová 2012, s. 258). Sestry však nadšení předstíraly a místo pečování nechaly Johanku zazdít. „*Když byl žalář hotov, odvezly ji tam a daly ji zazdít*“ (Němcová 2012, s. 258).

Mezitím všechny tři děti pochytil kníže a vzal je za své. Dal jim jména Jaromír, Jaroslav a Růženka. Dětem měl v úmyslu říct, odkud jsou, ale odkládal to tak dlouho, že stačil zemřít. „*Staré přísloví: Člověk míní, Pánbůh mění! Co si kníže umínil, toho se synové nedočkali. Jedenkráté přišel s nimi z lovu domů, a sotva dosedl, ranila ho mrtvice*“ (Němcová 2012, s. 259). Těm to ze služebnictva nikdo neřekl, protože jim každý knížectví přál, nevěděli totiž, že jsou královského rodu.

Jednou navštívila Růženku stařenka a obdivovala jejich krásnou zahradu a nabádala ji, aby ještě opatřila tři věci - tři zlaté jabloně, mluvícího ptáka a živou vodu. Zahrada by pak byla nejkrásnější ze všech. „*Růženka neříkala nic, ale pořád jí to leželo v hlavě a dlouho byla již babička zámek opustila, když Růženka ještě po zahradě chodila a neustále na ptáka, na vodu a na jabloně myslila*“ (Němcová 2012, s. 260). Každý z bratrů se nabídl sestře ty věci opatřit, a tak vyrazil nejstarší, pak druhý hledat prvního, až nakonec vyrazila na cestu i sama Růženka. Po cestě potkala poustevníka, který jí dal zlatou kouli a ta, že ji povede. „*Vzala zlatou kouli, rozžehkala se s dobrým starcem, a hodivši ji na zem, šla za ní, kam se ona kotálela*“ (Němcová 2012, s. 263). Tomu tak

bylo, dovedla ji k vrchu, pod kterým stáli i zkamenělí bratři. Růženka neohroženě vyšplhala na horu, vzala tam tři větve ze zlaté jabloně, živou vodu i ptáka. Bratry dole pokropila a společně se vrátili do knížectví.

Jednoho dne na lovu potkali bratři krále a pozvali ho k sobě. Když k nim dorazil, šel se podívat do zahrady a mluvící pták mu prozradil, že jsou to jeho děti a všichni pak společně oživil Johanku, svou matku a manželku. *„Jedním klusem jeli přes vrchy, luka a lesy až k žaláři, rozházeli zdi, a když matčinu mrtvolu našli, pomazala ji Růženka živou vodou, a Johanka stála před králem tak pěkná jako před dvacíti lety“* (Němcová 2012, s. 265). Šťastné shledání oslavili v knížectví a mezitím nechali obě sestry voly roztrhat.

8.2.1 Uzavřený konec

V tomto příběhu se naopak setkáváme se silně uzavřeným koncem, který má dokonce baladické ladění. *„Když se donesla pověst do knížecího zámku, zůstaly sestry Johanciny jako omráčeny a rády by byly utekly, jenže nemohly, neboť poručil král, aby je čtyřmi voly roztrhali, dříve než se zpátky navrátí. To se také skutečně na nich vyplnilo“* (Němcová 2012, s. 266). Sestry, které napáchaly tolik špatného a nakonec usmrtily vlastní sestru, nechal král roztrhat čtyřmi voly, což je až trochu strašidelné při představě, jak by taková situace ve skutečnosti vypadala. Sám si pak s dětmi užíval na panství knížete několikadenní oslavu společného setkání. *„Nyní žila královská rodina v samé rozkoši. Růženka chovala ptáka co drahý poklad, jenže do smrti více slova nepromluvil“* (Němcová 2012, s. 266). Zde je vidět uzavřenost konce, že pták do smrti více nepromluvil, což neukazuje na konkrétní čas, jak dlouho to mohlo trvat.

8.2.2 Triáda

V pohádce O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních můžeme výskyt čísla tři najít hned několikrát. Objevuje se hned na začátku, kde jsou tři sestry. *„Přijda domů ptal se komorníka, co za ženské v zahradníkově domku bydlí, a komorník řekl, že jsou to zahradníkovy tři dcery: Markétka, Terezka a Johanka“* (Němcová 2012, s. 254). Dále ji nacházíme v počtu narozených dětí (Jaromír, Jaroslav, Růženka), kouzelných věcí

(mluvící pták, živá voda, zlaté jabloně) a počtu jabloní. Dokonce se setkáváme i se třemi kouzelnými bytostmi - stařenkou, která Růženku upozorní na kouzelné věci, postavou starce, který ji ukáže pomocí zlaté koule cestu, a mluvícím ptákem prozrazujícím původ dětí.

8.2.3 Proměny v textech od žáků

V pohádce O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních jsme opět sledovali co nejvíce zajímavostí. Například kolik pro děti známých pohádek se dá v příběhu najít. Většina žáků tuto pohádku dřív ani neznala. Našli jsme, pro ně známou, Popelku, která se objevuje hned na začátku, kdy dvě sestry žárlí na třetí, nejmladší, která si vzala krále, Šípkovou Růženku v probuzení Johanky po několika letech, dále Plaváčka ve formě dětí puštěných v koši po vodě, Sedmero krkavců v uvěznění Johanky ve skále kvůli porozeným štěňatům a Třetího prince v opadávajícím růženci a rezavějící dýce. Vzhledem k tomu, že pohádka je delší, složitější a odehrává se po dvě generace, byla pro děti méně čitelná a v mnohých případech i zdlouhavá. Spousta by ji rozložila na dvě pohádky. O třech sestřích a o dalších třech sourozencích. Děti byly také velice překvapeny, kolik známých pohádek v příběhu byly schopny samy najít, což jim umožnilo se s pohádkou snadněji ztotožnit.

V části, kde se král prochází zahradou, se děti divily, jak je možné, že král se pohyboval bez stráže. S touto situací se vypořádala Jitka Čičmancová (9.A), která uvedla, že prezident putuje se svou ochrankou. A jak je možné, že si chce vzít dceru zahradníka, když v té době byly typické domluvené sňatky a hlavně by si neměl brát za ženu chudou dceru zahradníka. Můžeme si odpovědět poměrně jednoduše, jedná se o pohádku. I v příběhu Jitky Čičmancové (9.A) zůstává tento motiv, že by měly všechny sestry být se svými sňatky spokojené, ale starší té nejmladší závidí „Tak teď měla každá, co chtěla, ale protože Johančiny sestry byly prohnáné a závistivé potvory, tak jí prezidenta nepřály.“ Podobně je tomu v textu Jakuba Dvořáka (9.A), který se však víc držel originálního textu. „Čas plynul a Johančiným sestřím se nelíbilo, že Johanka má stejné jídlo i dezerty jako ony, královskou pokladnu k dispozici dvacet čtyři hodin denně a navíc pohlednějšího manžela.“ Vidíme tedy, že pouze konkretizoval, proč vznikala v sestřích závist.

V původním textu nacházíme vysvětlení, kde král při rozhovoru s Johankou říká, že již dlouho toužil po nevěstě, hledal ji po celém světě mezi šlechtičkami. Jen ho nenapadlo, že by ji mohl najít tak blízko.

Co bylo překvapující, že dětem ve většině případů nevadily přechodníky a lehce zastaralá mluva, se kterou se úzce váže slovosled. Ba naopak, děti to braly jako osvěžující a pohádkové. S podobným slovosledem, jako je Boženy Němcové, se setkáváme i v textech od dětí. Například v pohádce od Jakuba Dvořáka (9.A) ve větě: „I dceru kníže v sousední zemi zachránil a postaral se o ni.“ Bohužel ostatní texty se ani zastaralých výrazů, ani zajímavého slovosledu nadržují a přepracované texty jsou modernější. Je také možné, že s takovými prvky ve větách neumí pracovat, a tak se jim raději vyhnou. V některých případech, ale spíše v příbězích O perníkové chaloupce, se žáci pokouší napodobit využití výrazy stejně, jen je zasazují do svého textu.

Pohádkové číslo tři, které prostupuje celou pohádkou, a hned několikrát, je až skoro děsivé. Tři sestry, tři štěňata, tři sourozenci, tři kouzelné věci a tři jabloně. Děti si však tohoto úkazu moc nevšimaly, ale při zmínce o příběhu o Popelce hned reagovaly, že ta měla tři oříšky. Poté, co jsme trochu magičnost čísla tři rozebrali, byli žáci schopni je v textu najít. Sami v textech ukázali, že číslo tři je pro pohádku naprosto přirozené. V příběhu Dominiky Kuklové (9.A) se objevují všechny tři sestry, bez změny jména, tři štěňata, tudíž i děti, opět se stejnými jmény, a tři kouzelné věci. Stejně to tak zůstává v textu od Jakuba Dvořáka (9.A) i u Jitky Čičmancové (9.A).

Co však bylo zajímavější, podařilo se nám odhalit tři magické bytosti, které pomáhaly dětem najít pravé rodiče. První byla stařena, která za Růženčinu ochotu začala vyprávět o kouzelném vrchu. Tak uvádí i Jitka Čičmancová (9.A) v rozhovoru babičky s Růženkou. „Ti tví ptáčkové, co tam tak spokojeně cvrlikají, jsou sice pěkní, ale existuje mluvicí pták a je jen jeden na světě. Obyčejné jabloně jsou fajn, ale vím, kde najít jabloně zlaté. Taky by to chtělo jezírko, ale ne s obyčejnou vodou, ale s vodou živou.“ Podobně uvádí i Dominika Kuklová (9.A), u které babička s Johankou vede také rozhovor. „Já znám ale tři věci, které by vaši zahradu udělaly ještě krásnější.“ Dialog pak pokračuje popisem věcí a následným rozloučením osob. Jakub Dvořák (9.A) uvádí v příběhu žebračku. „Žebračka jí poděkovala a doporučila jí, ať si do zahrady pořídí tři

věci: mluvícího ptáka, živou vodu a tři zlaté jabloně...“ Dál se pak žák pozastaví nad faktem, že věci bylo pět, jde ale o tři totožné jabloně, jak sám přiznal.

Druhou bytostí byl poustevník se zlatou koulí, kterou měla Růženka následovat, a poslední mluvící pták. Děti dokonce napadlo, že se jednalo o ducha jejich matky, která chtěla, aby pravda vyšla na povrch, a tak své děti navedla na cestu. To by ale znamenalo, že o nich věděla a neumírala s pocitem, že celou dobu rodila štěňata. Bez mluvícího ptáka by se přece nikdo nedozvěděl, čí děti jsou, bez poustevníka by se Růženka na vrch nedostala a bez stařenky by se o něm ani nedozvěděla.

Dalším motivem, který byl pro děti nepochopitelný a o kterém přiznaly, že by si ho dříve nevšimly, bylo, že Johanka byla zazděná přes patnáct let a přesto, když ji Růženka polila živou vodou, stála před králem stejně krásná jako dřív. Bohužel však, v tu dobu by tedy vypadala víc jak o dvacet let mladší než král a přitom z ní měla zbýt jen kostra. Jitka Čičmancová (9.A) tento problém bravurně vyřešila tím, že Johanka byla celou dobu pouze zmrazená. „Když to prezident slyšel, byl šťastný, že našel své ztracené děti, a pak běžel rozmrazit Johanku ze stáze.“ V podání Jakuba Dvořáka (9.A) zůstává původní motiv téměř nezměněný. „Když našli matčiny ostatky, pokropila je Johanka živou vodou a matka oživila tak krásná jako před dvaceti lety.“ Naopak u Dominiky Kuklové (9.A) nenacházíme rozloženou matku, ale živou vodou kropí dcera jen místo, kde byla zazděná. „Růženka to místo pokropila živou vodou a Johanka znovu oživila stejně krásná jako před dvaceti lety.“

Dále ani není rozvedené, co se v království tolik let dělo, a jak je možné, že když sestry slíbily, že se o Johanku budou starat, ji přesto nechaly zazdít, aniž by se o tom král dozvěděl. Stejně tak je to ponecháno u Jakuba Dvořáka (9.A). „Král nechal Johanku odvést do žaláře a jejím sestrám dovolil, aby ji obsluhovaly. Její sestry ji však daly zazdít. Johanka krátce nato umřela.“ Ani zde se nedozvídáme, jestli se král o Johanku zajímal. U Dominiky Kuklové (9.A) tomu však tak stroze nevyznívá. Manžel si s ní dříve o všem promluvil, a teprve pak ji nechal odvést do žaláře v lese. „Markétka s Terezkou nechaly svoji sestru zazdít. Ta plakala a naříkala v domnění, že je to na rozkaz samotného krále.“ Sestry ji pak při zazdívání posledního kamene řekly pravdu. Nikdy se tedy asi nepokoušel Johanku navštívit. Jak již bylo řečeno, Jitka Čičmancová (9.A) nechala Johanku zmrazit, ještě předtím se s ní pod tlakem ostatních

prezident nechal rozvést. „Rozvod byl ale pro sestry pořád ještě málo, a tak přemluvíly prezidenta, ať ji dá zmrazit do stáže, aby ji nemusel mít na očích.“

Také v této pohádce, jako v té první, se setkáváme se silným motivem ženy. Nejen v tom, že sestry ovládají jak Johanku, tak i krále, ale hlavně v druhé části pohádky vidíme sílu Růženčinu. Nejen to, že vyrůstá téměř sama, protože kníže bere bratry na lov a ona sama se musí stávat, jen pomocí služebných, ženou a později i ona sama zachrání oba zkamenělé bratry. Je zde vidět ješitnost bratrů, která jim dovolila neposlechnout starcovy rady, a tak úkol nemohli dokončit. Naopak Růženka má být ta zmužilá a všechny, nebo spíš všechno, zachránit. Stejně jako u pohádky O perníkové chaloupce žáci tento motiv zachovávali. V pohádce od Jitky Čičmancové (9.A) se sice mění prostředí, ale ne motiv. „Růženka šla na nádraží, našla dědečka, ten jí řekl to samé co Jaromírovi a Jaroslavovi, Růženka poděkovala a vyrazila na vlak, vystoupila na druhé zastávce, uviděla skládku, a když lezla na nejvyšší hromadu, uslyšela volání, ale Růženka poslechla dědečka a neohlížela se. Když vylezla na hromadu, našla tam ty kouzelné věci, vzala je a šla zpátky. A dole pod hromadou našla dva pytle odpadků, pokropila je živou vodou a pytle se proměnily zpátky na Jaromíra a Jaroslava, tak šli domů všichni společně.“ V textu od Dominiky Kuklové (9.A) zůstává obojí. „Růženka za radu poděkovala a šla ji proměnit v čin. Vyšla kopec a přesto, že slyšela pronikavý křik, ani jednou se neotočila. Když vyšla nahoru, ocitla se v nádherné zahradě. Uprostřed byla živá voda, ve zlaté kleci visel mluvící pták a nedaleko stály zlaté jabloně.“ Stejně tak i u Jakuba Dvořáka (9.A) nacházíme velmi podobný úsek. „Následovala kouli k vrchu. Tam zmizela. Pod skálou byly dva kameny. Pomyslela si, že to jsou její bratři. Šla však vzhůru podle poustevníkovy rady. Najednou se začal ozývat ohromný křik: „Nechod' sem, já tě roztrhám!“ Měla strach, ale šla nahoru. Na vrcholu všechen hluk utichl a vešla do zahrady. Tekla tam živá voda, visel pták ve zlaté kleci a stály tam tři zlaté jabloně. Pták ve zlaté kleci křičel, ať si vezme jeho, nabere živou vodu, utrhne tři zlaté větve a pospíchá dolů dřív, než se vrátí zlá čarodějnice. Až přijde pod vrch, ať postříká bratry živou vodou, že pak ožijou. Růženka to všechno učinila a s bratry se vrátila domů a svou zahradu si zdokonalila.“

Můžeme tedy říci, že originálu pohádky O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních se žáci poměrně dost drželi, měnil se pouze prostor, ale zásadní rozdíl nenacházíme.

8.2.3.1 Úvodní část

Setkáváme se opět s úvodní částí, která neurčitě odkazuje na dobu minulou. „*V jednom městě byl mladý, svobodný král. Jedenkrátě večer chodí po zahradě a přijde až k zahradníkovu domku. Již zdaleka slyší nesmírný chechtot a hovor z otevřeného okna. Tiše se přikrade pod okno a poslouchá*“ (Němcová 2012, s. 254).

Co se týče originálního textu, zjišťujeme neurčitost místa i času, *v jednom městě a jedenkrátě večer*. V následujícím úryvku sledujeme podobnost s původním úvodem. „V jednom městě žil svobodný a pohledný prezident, který nechal zavřít celou vládu do vězení za daňové úniky, takže teď vládnul sám“ (Jitka Čičmancová, 9.A). Tento úryvek pokračuje také neurčitostí času, ale zjišťujeme, že pan prezident (místo krále) má ochranku. „Jednou večer ho napadlo, že by mohl zajít se svojí ochrankou, se kterou se velmi dobře přátelil, do klubu na pár koktejlů“ (Jitka Čičmancová, 9.A). Další část začíná častou formulí, ale od originálu odlišnou. „Bylo, nebylo jedno město, kterému kraloval mladý, svobodný král. Rodiče mu zemřeli velmi brzy a on stále ještě nenašel tu pravou“ (Dominika Kuklová, 9.A). Dozvídáme se však, že je král sirotek. V posledním úryvku se objevuje také král a opět s realistickým dodatkem. „V jednom velkém městě žil mladý, svobodný, životem znužený král. Jednou večer neměl co na práci (od čeho máme poddané – všechno udělají za nás a my nemáme do čeho píchnout)“ (Jakub Dvořák, 9.A).

Sledujeme opakování nekonkretizujících formulí a podobnost s originálním textem. Některé úryvky se drží více formy, některé obsahu.

8.2.3.2 Závěrečná část

V závěrečných částech přepracovaných textů nacházíme podobnost s textem originálním v podaných informacích. Otec se s dětmi shledal a sestry byly potrestány. „Když to prezident slyšel, byl šťastný, že našel své ztracené děti a pak běžel rozmrazit Johanku ze stáže. Pak se oslavovalo 5 dní a sestry nechal usmažit na elektrickém křesle“ (Jitka Čičmancová, 9.A). Zde se objevuje už velký podíl modernizace (pojem stáže, elektrické křeslo). Naopak originálu se velmi drží další úryvek, který působí, že žák pouze závěrečný úsek značně zkrátil. „Král pak nechal Johančiny sestry roztrhat čtyřmi

voly. Pták až do své smrti už znovu nepromluvil“ (Jakub Dvořák, 9.A). Další úryvek je zpracovaný formou dialogu mezi sestrami, kde je ukázaná Johančina velkorysost - sestry propustí a dá jim milost. „Asi jsem jednou v životě chtěla vyhrát,“ řekla. „Ztratit sestru je pro tebe vítězství?“ odfrkla si Johanka. „Pro mě tedy rozhodně ne. A já jsem holt zvyklá vyhrávat.“ zvedla se. „Takže teď uděláme tohle.“ Odemkla celu a otevřela ji. „Můžete jít“ (Dominika Kuklová, 9.A). Ani jedna část nekončí ustálenou formulí „žili šťastně až na věky“ nebo „dokud neumřeli, tak tam žijí dodnes“.

8.2.4 Názory žáků

Pro ilustraci byly ze zpětných vazeb žáků vybrány některé názory na pohádku O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních.

„V druhé pohádce mě zaujala bytost, která se nejspíš proměňuje na babičku, ptáka, dědečka. Zaujalo mě, že v obou pohádkách je žena silnější a rozumnější. V druhé pohádce byla maminka zazděná 18 let, a přesto se dala oživit. Zajímavé bylo, jak sestra poznala, že ty dva kameny jsou její sourozenci“ (Anna Adamů, 9.B).

„Druhá, delší pohádka byla pro mne mnohem zajímavější, už jen proto, jak byla originálně napsaná (více příběhů poskládaných dohromady)“ (Teodor Šána, 9.B).

„Nejzajímavější mi přišlo, v pohádce O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních, jak Růženka vylila živou vodu na královnu a ona ožila, přitom z ní už dávno musela být kostra“ (Simona Brandejská, 9.A).

„Přišla mi zajímavější a líbilo se mi, jak bylo více pohádek v jedné“ (Kateřina Zderadičková, 9.B).

„V pohádkách se uprostředňovala hlavně ženská síla“ (Lucie Kvíčalová, 9.A).

„Ty staré věci, které v těchto pohádkách používá, sice mají něco do sebe, ale někdy mi dělalo problém vůbec dojít k tomu, co má věta znamenat“ (Richard Doležal, 9.A).

„Na pohádky tam umírá mnoho lidí. V první pohádce, když Růženka zjistí, že se s jejím bratrem něco stalo, tak pošle druhého, ať ho najde, a nestrachuje se o něj“ (Anna Kozlovská, 9.B).

„V první pohádce, když pták vyzpíval, že děti jsou krále a kníže je nepravý otec, všichni mu napoprvé uvěřili“ (Anna Kozlovská, 9.B).

8.3 Nejzdařilejší dílo

Asi nejpovedenějším zpracováním byla pohádka O perníkové chaloupce od Elišky Dvořákové (9.B).

Hned na úvod se věnuje nejprve chaloupce. „Ve vysokých lesích stála malá krásná chaloupka, která měla celou střechu z perníku.“

Úplně vypustila postavu macechy. Místo toho se v textu objevuje nemocný otec. Díky tomu musí děti do lesa samy. Zde zabloudí, ač ho poměrně dost dobře znají. „Šly cestičkou, kterou moc dobře znaly. Čím více šly dál, tím viděly více borůvčí. Když měly plné džbánky, vydaly se na cestu domů. Ale nevěděly kudy.“ Následují vůni perníku linoucí se z hloubky lesa a narazí na perníkovou chaloupku, kde žije hodná babička s dědečkem. „Šli dál a dál a vůni cítily mnohem více, až v dálce uviděly světýlko.“

Děti jsou slušně vychované „neváhaly a zakleply na dveře...“, a tak po vyprávění své smutné příhody dostanou kouzelný perníček, který má mít moc tatínka uzdravit. Tak se také po sněžení perníčku stane. „Tatínek snědl s váháním perníček a z ničeho nic poskočil radostí.“ Uzdraví se a společně pak chtějí jít do perníkové chaloupky poděkovat. Tu však už nikdy nenašli. „Tatínek s dětmi mnohokrát hledali perníkovou chaloupku, aby mohli babičce a dědečkovi poděkovat, ale i když prošli celý les, chaloupku už nikdy nenašli.“

Ač je zde opomenuta širší popisná fáze (osoba na poli), z pohádky je vytěsněno téměř všechno zlo. Vítězství nad zlem by se dalo dohledat v nemoci tatínka, se kterou se děti musely vypořádat, jinak by možná zůstaly bez obou rodičů. Taková pohádka pak ale ztrácí jakékoli ponaučení. Při vyprávění by pak dítě nepochopilo, že nemá chodit do lesa samo, ale naopak by si mohlo myslet, že v lese nečíhá nebezpečí, ale schovávají se tam kouzla.

9 Závěr

Závěrem bakalářské práce lze říci, že žáci obecně žánr *pohádka* znají, ale už se nesoustředí na jeho původ nebo autora. S pohádkami se setkávali převážně v útlém věku, i když původně pohádky nebyly určeny výhradně pro děti. Příběhy od Boženy Němcové sice znají, ale především ve zfilmovaných adaptacích a nedokážou pak autorku k takovým filmům přiřadit.

Během diskuze byli téměř všichni schopni najít v textech pohádkové prvky nebo motivy a dílo Boženy Němcové přijímali s lehkostí. Vysvětlit si nějaké motivy, které byly méně pochopitelné, dokázali se slovy „to je proto, že je to pohádka“. V některých případech žákům vadilo množství úmrtí, jindy nejasnosti v ději. Ve svých adaptacích si s tím ale každý mohl pohrát po svém.

V přepracovaných textech je vidět, že děti umí pracovat s tím, co bylo pro text podstatné a nevynechávaly triády nebo základní kontrasty související s původním textem. Je však znatelné, že se starším jazykem, kterým pro ně jazyk Boženy Němcové byl, si tak dobře poradit neumí.

Díky návštěvě šestého ročníku je možné porovnat reakce starších a mladších dětí. Děti mladší reagovaly poměrně pohotově, k pohádkám mají přece jen o něco blíž než děti starší.

Jedním z úkolů bylo motivovat žáky k četbě pohádek Boženy Němcové nebo pohádek obecně. Vzhledem k reakcím se dá usoudit, že byly alespoň seznámeny s jiným druhem výkladu a četba takových textů se pro ně stává zajímavější.

Dalším úkolem bylo pokusit se autentický text přepracovat na vlastní, což bylo usnadněno i díky vyučujícím, které nápad s pohádkami podpořily. Ve většině případů byly texty zdařilé a příběh měl jedinečný spád. Děti si uvědomují pohádkové úvodní a závěrečné formule, jak bylo ukázáno v praktické části bakalářské práce.

Uzavřený nebo otevřený konec pohádek, který je rozebrán v práci, vnímají děti různě. Přibližně třetina celého 9. ročníku by se přiklonila ke konci uzavřenému. Někdo by ale nechal volnost fantazii.

Pohádky z 19. století jsou specifické tím, že z nich sálá lidová slovesnost a setkáváme se tak s texty až historickými. S tím byly děti obeznámeny a příběhy často zpracovávaly s úctou k tradici.

Konečnou fází je tedy práce se samotnými příběhy od žáků a porovnání s příběhy Boženy Němcové. Sledování reakcí žáků na jednotlivé části a uplatňování modulu pro práci s dětmi skupinová (kolektivní) a zároveň samostatná práce.

Poznámka:

Přepřacované texty od žáků byly pro účel bakalářské práce gramaticky upraveny.

Použitá literatura:

1. OTRUBA, Mojmír. *Božena Němcová*. 1. vyd. Praha: Svobodné slovo, 1962. 272 s.
2. HORKÝ, Milan, HORKÝ, Roman. *Božena Němcová: Život – dílo – doba*. 1. vyd. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, 2006. 248 s.
3. MŮHLSTEIN, Ludvík. *Pohádkový svět Boženy Němcové*. 1. vyd. Česká Skalice: Muzeum Boženy Němcové v České Skalici, 1980. 23 s.
4. SCHNEIDEROVÁ, Eva, HANZOVÁ, Marie. *Aktivity k rozvíjení vyjadřovacích dovedností u dětí*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 199 s. ISBN 978-80-262-0375-9
5. KLÍMOVÁ, Dagmar, OTČENÁŠEK, Jaroslav. *Česká pohádka v 19. století*. 1. vyd. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2012. 150 s. ISBN 978-80-87112-50-2
6. ZACHOVÁ, Alena, BUBENÍČKOVÁ, Petra, PLÁNSKÁ, Božena. *Metodická příručka pro učitele – Pohádka*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. ISBN 978-80-7435-283-6
7. POLÁK, Josef. *Dětství a mládí Boženy Němcové*. 1. vyd. Praha: Regulus, 1996. 144 s. ISBN 80-901564-5-2
8. NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti I* [online]. 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z WWW: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/58/narodni_bachorky_a_povesti_I.pdf.
9. NĚMCOVÁ, Božena. *Národní báchorky a pověsti II* [online]. 1. vyd. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012 [cit. 2016-04-16]. Dostupné z WWW: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/34/76/55/narodni_bachorky_a_povesti_II.pdf.

Přílohy:

Příloha 1: Pohádka o perníkové chaloupce

Příloha 2: O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních

Příloha 1:

O mluvícím ptáku, živé vodě a třech zlatých jabloních

V jednom městě byl mladý, svobodný král. Jedenkrát večer chodí po zahradě a přijde až k zahradníkovu domku. Již zdaleka slyší nesmírný chechtot a hovor z otevřeného okna. Tiše se přikrade pod okno a poslouchá. „Když jsme již v takovém bláznovském hovoru,“ ozval se hlásek ženský, „tak si ještě povězme, co by si každá z nás přála. Nejdřív ty, Markétko, jakožto nejstarší, pověz, co bys chtěla?“ „Já?“ odpověděla Markétka, „já bych si přála, aby si mne vzal královský kuchař. Ráda dobré jím, a to bych měla každý den něco s královského stolu.“ „I jaks chytrá. A co bys ty sobě přála, Terezko?“ „Já bych si přála, aby si mne vzal královský cukrář, protože ráda sladké věci mlsám.“ „O vy labužné jazýčky,“ zvolal první hlásek, a nato se daly všechny tři do smíchu. „Ale když jsme my tobě řekly, Johanko, co bychom si přály, pověz i ty nám, co ráčíš,“ ozvala se Markétka. „Hned se to dovíte. Já bych si přála samého krále. Měla bych pěkné šaty, dobré jídla i sladké cukrovinky.“ „Teď my se tobě vysmějeme za tvou chytrost; nám se může spíše cukrář i kuchař dostat než tobě král.“ Nato bylo smíchu dost a dost. Král se pod oknem také zasmál a po chvílce odešel. Přijda domů ptal se komorníka, co za ženské v zahradníkově domku bydlí, a komorník řekl, že jsou to zahradníkovy tři dcery: Markétka, Terezka a Johanka. I poručil král, aby komorník druhý den ráno pro ně šel a ke králi je přivedl. Holky leknutím celé zbledly, když přišel druhý den ráno komorník s vyřízenou, aby šly ku králi.

„Co jste vyvedly, - vy nešťastnice?“ ptal se jich otec. „Jestli přijdu skrze vás do nějaké hanby, půjdete mi všechny tři s očí, to vám povídám.“ „Nedělejte si, tatínku, žádných vrtochů,“ odpověděla Johanka, nejhezčí, nejlepší a také nejsmělejší ze všech. „My nic neudělaly. Král si nejspíše zamlul, abychom my teď věnce a kytky do jeho pokojů vázaly a ne vy. To to bude, nic jiného.“ Nato se děvčata slušně přistrojily a šly s komorníkem ku králi. Král se procházel po pokoji. „No vedeš ty tři nevěsty?“ pravil, když komorník s nimi vešel. „Která tedy z vás třech jmenuje se Markétka?“ ptal se, když děvčata poklonu složily, a jeho oko poletovalo s jedné na druhou. „Já,“ ozvala se Markétka a sklopila oči. „Tys tedy sobě včera večír mého kuchaře přála?“ Tu zůstaly holky, jak by je šarlatem pokryl, neboť věděly hned, kam král bije. Nejvíce však ze všech zapýřila se Johanka. „Nemusíš se červenat, což je z toho? Když bys kuchaře ráda,

máš ho mít.“ Při těch slovech otevřel dveře u vedlejšího pokoje a kuchař vešel. „Ach odpusťte, milostivý králi!“ prosila Markétka a klekla na zem, „to byla jen tak bláznová řeč.“ „Nu, teď se ti to vyjevilo. Což nechceš tvého ženicha?“ „Inu, když to musí být, proč bych nechtěla,“ odpověděla Markétka, když viděla, že král nežertuje. „Jednu jsem odbyl; kterápak z vás dvou chtěla být cukrářkou?“ ptal se král zase druhých. „Já,“ šeptala Tereška vidouc, že zapírání nic platno není. Zase otevřel král dveře, vyvedl druhého ženicha a dal ho Terezce, která se nehněvala. „A tys chtěla mne?“ ptal se Johanky a pozdvihl jí kulatou bradičku. „Tak se na mne podívej, zdali se ti budu líbit?“ „Netrestejte mne za to, nejmilostivější králi!“ prosila Johanka a kleknouc pozdvihla uslzené oči ku králi. „Byla to řeč do větru. Kdož se nadál, že posloucháte.“ „Jsem rád, že jsem poslouchal; neboť jsem po půl světě nevěstu hledal, nemysle, že bych ji tak blízko najít mohl. Náhoda mne k tomu přivedla. Nuže, milá Johanko, chceš být mou královnou?“ Ještě jednou se Johanka králi do očí podívala a znamenajíc, že to opravdu myslí, usmála se a řekla: „Ano!“ Nyní měla každá, co si přála. Ale od té chvíle, co král Johanku svou nevěstou nazval, uhnízdila se v srdcích sester zášť proti ní; neboť jí štěstí záviděly. Za několik dní byla králova svatba a Johanka zahradníkovice stala se královnou. Zůstala však tak dobrá a vlídná ke každému jako dříve, a tím více ji král i lid miloval. Jen dvě duše byly, které neustále na to myslely, jak by ji se světa shladit mohly, a to byly její vlastní sestry. O tom neměla ale mladá královna žádného zdání, a chovala se k sestrám jako doma. Časem roznesla se po zemi zpráva, že se cítí mladá královna býti matkou. Každý se z toho radoval, ale nejvíce ovšem král, který se té chvíle již ani dočkati nemohl. I sestry očekávaly ten den s nedočkavostí, ale z jiných příčin. Pod záminkou, jako by se bály, aby se královně nic zlého nepříhodilo, hlídaly ji neustále, ani chvíli ji neopouštějíce. Konečně královně Pánbůh pomohl a ona porodila roztomilé synáčka. Žádný jiný u ní nebyl než sestry; ale ty měly již všechno přistrojeno; jak se dítě narodilo, daly je do vysmoleného koše a pustily po řece. Královně ale podstrčily štěně. Jaké bylo leknutí královo, když mu to uděšené ženy vypravovaly! Než on miloval ženu svou nade všecko, miloval ji náruživě a proto ukryl smutek do hlubin srdce svého a pospíšil k ní, aby ji potěšil. A Johanka měla potěchy zapotřebí. Co se o svém nešťastném porodu dověděla, nemohli ji ani k sobě přivést, strachem a bolestí padala z jedné mdloby do druhé. Teprv když k ní manžel přišel a ji těšil, poněkud se upokojila. To však sestry nechtěly. Ony myslely, že ji dá král hned

zabít. Královna byla zase zdráva, ale od té doby neviděl ji nikdo veselou. Musíme se podívat, co se s tím nemluvnětem na řece stalo. V sousedství krále byl bohatý kníže; neměl ženy ani dětí, ale měl všeho dost. Nejmilejší byl mu lov a zahrada. Nebyl-li v lese, byl v zahradě, kterouž měl zřízenou jako jediný ráj. Jednoho dne se prochází po té zahradě a přijde až ke břehu řeky. Tu vidí zdálí něco po vodě se houpat, čeká, až se to přihoupá, a potom to vytáhne. Byl to koš a v něm novorozené dítě. S outrpností vzal je kníže a vlastní rukou do svého zámku donesl. I svolal hned ženy a dal rozkaz, aby o děťátko všecku péči měly. Kníže byl pán velmi šlechtný a dobrý, se žádným nic neměl a vždy jen o samotě léta trávil. Jeho služebníci měli zlaté časy, ale oni by byli duši za pána dali, jak ho milovali. Když jim dítě odevzdal, sběhly se ženy dohromady, ta je vzala k prsu, ta vzala plátno, stříhala pleny, ta šila, ona chystala lůžko; než minulo několik hodin, bylo děťátko přistrojeno jako jezulátko. Kníže měl z něho radost, jako by jeho vlastní byro, a dal mu říkat Jaromír. Dověděl se za nějaký čas, co se v královském městě přihodilo, ale po dlouhém rozmýšlení umínil si, že nevrátí dítě nazpátek, nýbrž že je vychová, jak se na prince sluší a patří, a teprv až bude v letech, že mu poví či je a rodičům ho navrátí. „Beztoho,“ myslil u sebe, „že to je spiknutí nepřátelské proti králi, a kdybych mu dítě vrátil, oni by se o ně tak dlouho pokoušeli, až by je se světa shladili. Nechám si je zde a udělám z něho řádného muže.“ A tak to také udělal. Zapověděl všem služebníkům pod ztrátou služby, aby se žádný o dítěti nezmiňoval. Služebníci byli pánu poslušni, a kdyby je byl krájel, nebyl by ze žádného slova dostal. Po nějakém čase cítila se královna opět matkou! S nesmírným strachem očekávala tenkrát osudnou hodinu. Sestry měly zase koš uchystaný! Ani minutu ji neopustily, a jakmile syna porodila, položily ho do koše, pustily po vodě a místo něho podhodily štěně. Když to králi povídaly, byl jako blázen a srdce mu bolestí div nepuklo. Ale i tenkrát ženu těšil a hoře před ní skrýval. Opět se to sestrám nepodařilo, jak chtěly! Každý člověk má více nepřátel než přátel, a obzvláště ten, komu štěstí přeje. Měli sice lidé Johanku rádi, ale přece jich byl větší počet, kteří jí štěstí záviděli anebo ji docela ani neznali; a z většího dílu to bylo její vlastní pohlaví. Když se roznesla zpráva o jejím neštěstí, mnohý tomu nevěřil a řekl, že v tom něco jinšího vězí, někteří zase říkali, že je to trest boží, a tak si to každý jinak vykládal. Malý synáček ve vysmoleném koši plaval zase po vodě až ku břehu zahrady, když tam, řízením božím veden, kníže právě přišel. Sotva koš spatřil, s větší ochotností než po prvé jej vytáhl, neboť se domníval, co v něm asi skryto jest.

Honem vzal zkřehlé dítě a odnesl je domů. Ženám, které měly na opatrování Jaromírka, odevzdal nyní i Jaroslávka. Po třetí byla královna matkou! Sestry se od ní ani nehnuły a královna tomu byla povděčna, protože se k ní oulisně chovaly a ji těšily. „Lépe, když ony u mne budou, než cizí,“ myslila si královna. Nevědělat' ubohá, jak trpký kalich jí ty vlastní sestry připravily. Došel čas a královna porodila dceru. Ale v okamžení byla pryč, a místo ní leželo štěně v plenkách. Sestry rychle ji opustily a s oškľivostí to králi vypravovaly, pobízejíce ho a přemlouvajíce, aby dal tu čarodějnici od sebe, by mu déle královské lože nehanobila. Přišli i druzí dvořenínové a domlouvali králi, aby nezarmucoval celou zem a dal ženu od sebe. Nevyhasla posud v králově srdci láska k Johance, ale slyše na své uši, jak královnu proklínají, musel k rozvedení svolit. Poručil tedy, aby vystavěli u lesa žalář a tam královnu zavřeli, jižto více ani vidět nechtěl. Sestry dělaly, jako by jim to bylo bůhvíjak líto, a prosily krále, aby jim dovolil Johanku do žaláře dovést a tam ji obsluhovat, což král milerád učinil, v domnění, že bude v nejlepších rukou. Když byl žalář hotov, odvezly ji tam a daly ji zazdít. Daro prosila, daro naříkala, sestry zůstaly jako z kamene a nešly dřívě od žaláře, dokavad neumlknul hlas Johančin. O tom však král nic nevěděl, neboť zakázal přísně, aby se nikdo neopovážil o Johance slova promluviti. Sestry vládly v domě jako dřívě, a chránily se švagra na nebožku upamatovati. Otec umřel lítostí hned po prvním nešťastném porodu dceřině, a tak si nevzpomněl žádný na nevinnou Johanku, leč nešťastný její manžel, který na ni zapomenouti nemohl. Necháme je teď a půjdeme k nebohým sirotkům. Jako prve chlapce, ulovil kníže i děvčátko a dal mu říkat Růženka. Byly to rozmilé děti a kníže s nimi užil tisícerych radostí. Nebyl by je za celý svět od sebe dal, obzvláště když se dověděl, co se v královském městě událo. Děti se nemohly lépe míti než u něho. Dokavad byly malé, měly obsluhy se všech stran, a když byly většii, obíral se s nimi kníže sám, bral je do zahrady, do lesů a všemu je učil, čeho jim, co budoucím králům, potřebí bylo. Jako každé zrno v úrodnou zem vsazené ujme se a užitek přináší, tak padaly blahodějně slova do kypré půdy dětinského srdce, by se v něm ujaly a později svou úrodou národ blažily. Když byla Růženka staršii, stala se též účastnou jich vyučování; potom také s nimi v zahradě kopala, sázela květiny a štěpovala stromy. Než když se učili bratři střílet, jezdit, šermovat, aneb šli s otcem na lov, sedávala Růženka u své chovačky, učila se příst aneb jiným ženským pracem. Umínil si kníže, až budou bratři ještě staršii, že je pošle do světa na zkušenou, a teprv až se vrátí,

že jim poví, kdo jich otec, a že je k němu dovede. Staré přísloví: Člověk míní, Pánbůh mění! Co si kníže umínil, toho se synové nedočkali. Jedenkráte přišel s nimi z lovu domů, a sotva dosedl, ranila ho mrtvice. Tu bylo nářku, tu bylo pláče bez přestání. Ubozí mysleli, že jsou nyní docela opuštěni, a nemohli ztrátu tak dobrého otce oželeť. V domě nebylo již mnoho starých služebníků a z těch nebyl by žádný pro všecko na světě dětem řekl, že to nebyl jich otec, jelikož žádný z nich nevěděl, čí vlastně jsou, a každý jim za jich dobrotu, laskavost a přívětivost knížecí dědictví přál. Tak se těšily nyní děti mezi sebou! Ale nebyly to již děti. Jaromír byl osmnáct, Jaroslav sedmnáct a Růženka šestnácte let. To byli mládenci jako jaré doubece, a to byla panna jako rozkvétající poupě. Oni ji svými větvemi chránili, ona je svou vůní blažila. Jaromír a Jaroslav Růženku na rukou nosili a Růženka bratrům pomyšlení udělala. Běda tomu, kdo by byl Růžence slovem ublížil. Lásce a svornosti je otec naučil. „Srovnávejte se, milujte se, pomáhejte jeden druhému, a nikdy nepadnete!“ Tak jim říkával a dával všelijaké příklady, jak mnoho zlého nesvornost v národu i v rodinách působí. A jeho naučení bylo plamenným písmem v srdce jejich vryto. Za nějaký čas po otcově smrti vyšli si oba bratři do lesa na lov a přikázali služebníkům, aby žádného do zámku nepouštěli, dokud by se nevrátili. Sotva bratři paty vytáhli, přišla k vratům stará babička a prosila o almužnu. Služebníci jí něco dali a poslali ji pryč; ale ona prosila, aby ji pustili k slečně, že si vyprosí něco starého na sebe. Sloužící mysleli, že ta baba slečně neuškodí, a pustili ji do zámku. Růženka se toulala po zahradě a žebračka stála u zahradních dveří a čekala, až slečna vyjde. Po chvílce přiběhla Růženka, a když žebračku viděla, hned ji vzala za ruku a s outrpností ji vedla do zahrady, posadila ji na sedátko a dala chutného ovoce, jež byla dříve natrhala. „Tak, tak, matko, pohovte si a najezte se, budete umdlena; až si odpočinete, vyhledám vám nějaký šat.“ „Ach, milostivá kněžno, jak jste vy předobrá, že mne chudou žebračku tak opatrujete. Bůh vám to stokrát zaplatí!“ „Mám dost radosti, že vám to tak chutná. Proč bychom neposkytli potřebnému, vždyť nám Bůh nadělil. Hled'te, jak se stromové tíží ovoce prohýbají, jak to všude květe a se zelená, až je mílo na to se podívat.“ „Ba právě, milostslečno, že je. Ale ještě pěknější by ta zahrada byla, kdyby v ní tři věci byly.“ „A co by to bylo za věci? Povězte mi o nich!“ „O milostslečno, ty nejsou k dostání. Je to mluvící pták, živá voda a tři zlaté jabloně.“ „Něco takového snad ani na světě není, babičko?“ „I je, ale žádný to nemůže dostat, protože je to na vrchu lidskému tvorů nepřístupném. Ale kdybyste to měla ve své

zahradě, byla by desetkrát krásnější a z daleka široka by se chodili lidé na ni dívat.“ Růženka neřikala nic, ale pořád jí to leželo v hlavě a dlouho byla již babička zámek opustila, když Růženka ještě po zahradě chodila a neustále na ptáka, na vodu a na jabloně myslela. Tu přišli bratři z lovu domů; sestra jim běžela vstříc a hned jim to vypravovala. „Milí, zlatí bratříčkové! Kdybych ty tři věci dostala, zbláznila bych se radostí.“ „Jestli v tom celá tvoje blaženost záleží, tedy ti to zaopatříme. Beztoho nás chtěl nebožtík otec poslat na zkušenou,“ pravil rychle čilý Jaroslav. „A kdo bude sestru chránit?“ ptal se povázhlivý Jaromír. „Na to jsi nepomyslel, hled! Pročež zůstaň doma u sestry, a já sám na cestu se vydám.“ Tu teprv Růženka nechtěla bratry pustit a svých přehálených slov želela; ale bratři již od svého upustit nechtěli a konečně, rozhodnuvše mezi sebou, zůstali na tom, že Jaromír do světa půjde a Jaroslav že u sestry zůstane. Za několik dní byl Jaromír na cestu přichystán. Když se loučili, dal Růžence perlový růženec a pravil: „Každý den se ten růženec pomodli; dokud půjdou zrna perlí jedno od druhého, budu zdrav, jak zůstanou při sobě, budu mrtev.“ S pláčem si pověsila Růženka drahou památku nad lože a s bratrem se rozloučila. Nyní byli s Jaroslavem sami. Za celý běh mladého věku ani půl dne jeden bez druhého nežil, což divu tedy, že se jim oběma po Jaromíru stýskalo a že jim scházel ve všech koutech. Den jak den se modlila sestra na perlovém růženci za bratra a vždy jí padalo zrnko za zrnkem. Dvacátý den ale, když ho vzala do ruky, tu zrna vážly a nechtěly živou mocí od sebe. I začala Růženka hořce plakat a naříkat: „Ach můj milý bratříčku! Ty jsi mrtev, a já nešťastná jsem toho příčinou!“ Tak bědovala, až k ní bratr přiběhl; dovědév se o příčině žalosti její, všemožně jí to vymlouval, že tomu nemusí tak být, třebaš to byl bratr řekl. Ale ona si to nijak vyvrátit nedala, a slze jí po lícech jednou stokou tekly. „Jsi-li spokojena, sestřičko, půjdu Jaromíra hledat,“ navrhl Jaroslav, neboť mu Růženčin žal srdce svíral. „Jdi, můj zlatý bratře, jdi, já se budu za tebe modlit. Ze zámku se ani nehnu, a zůstanu zde mezi svými.“

Přistrojil se tedy Jaroslav na cestu. Když se s Růženkou loučil, dal jí nůž a řekl: „Tím nožem si krájej každý den chléb; dokud zůstane čistý, budu zdrav, až chytne rez, bude se mnou zle. Myslím však, že se i s bratrem zdrav navrátím.“ Růženka plakala a schovala milou památku do skříně. Jaroslav odejel a Růžence se nesmírně stýskalo. Den jak den krájela nožem chléb, ale nůž byl čistý, až do dvacátého dne. Tu jak spatřila Růženka rezivé skvrny, plakala ještě více než dříve: „O já nešťastná, co jsem to učinila,

že jsem oba bratry zabila.“ Konečně když se utišila, umínila sobě, že půjde sama bratry hledat. Dost jí staří služebníci zrazovali, ale ona si nedala říci, ustrojila se do špatného šatu, vzala peníze a šla. Dlouho chodila po světě, mnoho nesnází přetrpěla, ale na stopu svých bratrů nepřišla. Jedenkrát zabloudila v tmavém lese a nijakým způsobem cestu nalézt nemohla. Již jí počínalo být ouzko, kterak to asi bude, až přijde noc; tu spatří chaloupku a před ní starečka v poustevnickém oděvu. Potěšena spěchá k němu. „Bůh tě žehnej, dcero sličná! Posad se vedle mne, povím ti, kde bratry najdeš a jak je vysvobodíš.“ Těmi slovy vítal starc Růženku. „A jak můžete, starečku, vědět, že své bratry hledám?“ ptala se Růženka podivného starce. „Neptej se, panno, a poslechni mé rady. Tvoji bratři byli také u mne, ale oni se nezachovali, jak jsem jim přikázal, a proto také ptáka, vodu a jabloně nedostali, ale sami zkameněli, což se i tobě stane, jestli neuděláš, co ti řeknu.“ „Tedy oni zkameněli!“ vykřikla Růženka a zakryla si uslzenou tvář. „Ano; ale budeš-li zmužilá, můžeš je vysvobodit. Zde máš zlatou kouli, hod' ji před sebe, a kam se bude kotálet, tam jdi za ní. Přijdete k jednomu vrchu, velmi vysokému, tam ti koule zmizí. Ty jdi zmužile nahoru, ale na žádnou stranu se neohlížej, ať se děje co děje, ať slyšíš co slyšíš. Jestli se ohlídeš, zkameníš a skolíš se dolů k tvým bratrům, kteří u paty vrchu leží.“ „O já chci být poslušna vaší rady a nezhrozím se ničeho, ať mne potká cokoliv, jen abych své bratry vysvobodila.“ Vzala zlatou kouli, rozžehkala se s dobrým starcem, a hodivši ji na zem, šla za ní, kam se ona kotálela. Netrvalo to dlouho i vyšly z lesa; potom ji vedla kulička zelenými lukami až k jednomu vysokému vrchu a tam zmizela. Růženka, vidouc u paty vrchu dva kameny, pomyslila si hned, zdali to nejsou její bratři; i pustila se lítostí do takového pláče, až jí srdce usedalo, pak se ale vzchopila a kráčela k vrchu. Sotva udělala deset kroků, tu se strhl tak přenáramný křik, že Růžence uši zaléhaly. Ale ona vzpomněla na slova starcova a kráčela neohroženě dále. Čím však více k vrchu přicházela, tím větší bylo vytí, řvaní, štěkot, pískot, hřímání, ba všechny zvuky, které na světě jsou, se všech stran se ozývaly a shůry jakoby desaterým hlasem někdo křičel: „Nechod' sem, nechod', já tě roztrhám!“ Růžence se vlasy hrůzou a strachem ježily, ale přece se neohlídla a šťastně až k vršku došla. Jak byla nahoře, všechno přestalo a ona vešla do krásné zahrady; uprostřed prýštěla se živá voda, v zlaté kleci visel mluvící pták a nedaleko stály zlaté jabloně. Pták v zlaté kleci dal se do křiku: „Když jsi mne vydobyla, vezmi si mne, naber živé vody, utrhni si tři větve ze zlatých jabloní a pospěš odtud pryč, dokavad se zlá čarodějnice nevrátí. Až

přijdeš pod vrch, postříkni zkamenělé bratry živou vodou a oni zase obživnou.“ S radostí vzala Růženka ptáka, nabrala vody, utrhla tři zlaté větve a pospíchala s vrchu dolů. Jak přišla dolů, postříkla zkamenělé bratry a ti v tom okamžení obživli. Tu bylo radosti, objímání a vypravování! Nato vzal každý jednu věc a všickni ubírali se nazpět. Přišedše do lesa, hledali chaloupku a poustevníka, ale toho tam nebylo. Žehnajíce jeho památku, šli z lesa a dostali se šťastně až domů, kde od svých služebníků s jásáním přijati byli. Růženka si pověsila ptáka do pokoje a na jeho poručení vodu schovala, větve však vsadili každý jednu do zahrady. Za tři dni vzrostly krásné jabloně, i měli z nich nesmírné potěšení. Když se vrátili bratři z pole a Růženka si clům spořádala, vzala věténko a šla s bratry pod zlaté jabloně přísti. Tu listí nad nimi šumělo, zlaté vršky se k sobě skláněly a šeptaly si tichým váním tajemné báje. Ubohým sirotkům bylo teskno, toužili a nevěděli po čem! Jedenkráte vyšli si bratři zase na lov; za stopou zvěře přišli tenkrát až na samé hranice a našli tam královské lovce, čekající na krále. Bratři chtěli zase odejít, ale tu přijel král s ostatní družinou a tázal se, odkud jsou ti statní mládenci? Tito slušně před krále vstoupivše, pověděli kdo jsou, spolu ho zovouce, aby jich panství svou přítomností poctil. Od smrti Johančiny nebylo vidět úsměvu na tváři králově. Buďto seděl ve svém pokoji, anebo byl na lovu; on nešel nikam a nikoho k sobě nepozval. Divili se tedy dvořenínové, když pozvání bratrů s laskavou tváří přijal a druhý den k návštěvě ustanovil. Nato se vespolek rozloučivše, každý svou cestou odešel. „Sestřičko Růženko!“ křičeli bratři, vracejíce se z lovu domů, zdaleka na sestru. „Co ti povíme? Zítra bude u nás král; kde co nejlepšího máš, to uchystej, abychom ho jak se sluší a patří uctili!“ „Že pak to je tak najednou,“ pravila Růženka starostlivým hlasem. „Ale to nic nedělá, nastavím noc, a půjde to; zahanbit se nedáme.“ Hned se radili jak a co, Růženka běhala z kuchyně do špižírny, ze špižírny do komory, zase na dvůr, vydávala a poroučela, řídila tu i tam. Od největšího až do nejmenšího měl každý práce plné ruce. Konečně si vzpomněla Růženka, že se zeptá svého milého ptáčka, co by tak zvláštního králi udělala, aby z toho měl hodnou radost. „Já ti povím,“ odpověděl ptáček, „až přijede, přiveďte ho do zahrady ke zlatým jabloním, a dříve mne s klecí na ně zavěste, já mu zazpívám tak krásnou písničku, že se radostí div nezblázní.“ Růženka zajásala a radostí po pokoji skákala, neboť věřila, co jí ptáček řekl; byl to rádce na slovo vzatý. Celou noc žádný v zámku oka nezamhouřil, a jak Pánbůh den dal, trhaly se květiny, zdobily nimi pokoje a chystaly se tabule. K polednímu se bratři i Růženka

skvostně přistrojili a očekávali krále. Netrvalo to dlouho. Se čtyřmi koňmi, s četnou družinou v celé slávě přijel do dvora. Bratři ho přivítali hned dole, a Růženka čekala nahoře. Když ji král spatřil, bodlo ho k srdci, aniž věděl proč. Bylo mu, jako by tu tvář již někde byl viděl, ten hlas slyšel, a přece věděl patrně, že tomu tak není. Vedli ho do skvostně přistrojené síně, z níž se šlo do zahrady. Po všelijakém rozmlouvání přistoupila Růženka ku králi a pravila: „Milostivý pane, máme v naší zahradě tak vzácné věci, jakýchž snad v celé zemi nenajdete. Je-li libo se na ně podívat, dovedu vás tam.“ S potěšením král vstana vzal Růženku pod ruku a kráčel s ní do pěkné zahrady. Když přišli ke zlatým stromům, zůstal král pln podivení stát a teprv po dlouhé chvíli ptal se, kdo ty skvostné stromy do země vsadil. „Tvé děti je sázely, podvedený králi!“ ozval se hlas na stromu, „tvé děti, které ti Johanka porodila a které jí zlé sestry vzaly, po vodě pustily a psy místo nich podstrčily.“ Radost a žalost se střídala v prsou králových. Umdlen podepřel se o rámě Jaromírovo a třesoucí rety chtěly se ptát dítek, je-li to pravda, ale nemohly slova ze sebe vypustit. „Ty bezbožný ptáčku!“ křičela Růženka na ptáka a strachem div neplakala. „Co jsi to zpíval, teď nám král snad leknutím umře.“ „Jen ho pokrop, ty královské poupátko! On je váš otec, nikoli nebožtík kníže, ten vás jen na vodě chytil a vychoval.“ Nyní se vrhly děti otci kolem krku a on je s pláčem k srdci přivinul. „A kde je naše matka, otče?“ ptali se krále. Při té otázce bylo nebohému, jako by mu srdce ohnivými kleštěmi sevřel. Vypravoval dětem všecko od začátku až do konce. „Nemějte žádnou starost!“ vzkřikla náhle Růženka, „jen sedněme honem na koně a jedme k žaláři, já matku vzkřísím.“ Král hleděl na dceru jako u vyjevení, ale bratři již běželi, neboť vzpomněli hned na živou vodu. Jedním klusem jeli přes vrchy, luka a lesy až k žaláři, rozházeli zdi, a když matčinu mrtvolu našli, pomazala ji Růženka živou vodou, a Johanka stála před králem tak pěkná jako před dvaceti lety. Jaká to nevýslovná radost pro krále, a zase pro Johanku, když jí král všecko vypravoval, to si může každý pomyslit. Potom se vrátili zpátky do knížecího zámku a drželi slavné hody, plesání a radování nebylo konce. Když se donesla pověst do královského zámku, zůstaly sestry Johančiny jako omráčeny a rády by byly utekly, jenže nemohly, neboť poručil král, aby je čtyřmi voly roztrhali, dříve než se zpátky navrátí. To se také skutečně na nich vyplnilo. Nyní žila královská rodina v samé rozkoši. Růženka chovala ptáka co drahý poklad, jenže do smrti více slova nepromluvil.

Příloha 2:

Pohádka o perníkové chaloupce

Byl jeden chudobný otec a měl dvě děti, Honzíčka a Marušku. On chodíval do lesa dřevo kálat (porážet) a nemohl na děti pozor dávat; proto když jim, malým dětem, matka umřela, oženil se, aby měly děti zase matku. Ale ta druhá matka nebyla hodná, neměla ráda ani otce ani děti, a otec měl proč naříkat. Jednou se té macoše ty děti tak zprotivily, že muži poručila, aby je zavedl a více aby domů se nevracely; darmo se tomu muž zprotivoval děti svoje zavést, ale žena pokoj nedala, on se jí bál, a proto se smutným srdcem jednoho dne dětem řekl: „Vezměte si žbánečky, půjdete dnes se mnou do lesa na jahody.“ Děti radostí skákaly, vzaly hned žbánečky a s otcem do lesa se ubíraly. Když přišli hluboko do lesa, zavedl je otec na velké mejtiště jahod, kde se vše jen červenalo, a řekl jim: „No, milé moje děti, tuto sbírejte si jahody, a já tamto půjdu dříví kálat, dokud mne budete slyšet tlouci, budete vědět, že jsem na tom místě.“ Děti dychtivě padly na jahody a otec odešel opodál, přivázal mezi stromoví palici, která větrem pohazována do stromů tloukla, jako když dříví kálá. Když tak děti ošálil, vrátil se domů a děti v lese nechal. – Když měly děti plné již žbánky a dosyta se najedly, začaly myslet, aby se k otci podívaly. – I šly tam, odkud se po chvílích udeření palice ozývalo, ale nenašly tátu, jen jeho palice visela na stromě. „Kdepak jen náš tatínek bude, snad šel domů a nás tu nechal,“ řekl Honzíček. – „Ale copak si to myslíš, však on tatínek někde bude a přijde zajisté pro nás, jen tu buďme,“ řekla Maruška. — A tedy čekaly a z dlouhé chvíle jedly zase jahody ze žbánku, až byly žbánky prázdné, — musely je tedy zase naplnit, a tak jim ušla chvíle. Než začalo se stmívat, přestal tlukot palice a dětem bylo ouzko, i vzaly žbánky a šly hledat otce. —“Slunéčko se níží, k večeru se blíží, táto, pojd'te domů!“ volaly lesem; ale žádného ohlasu neslyšely. „To jsme už, milý Honzíčku, zabloudily a tatínka nenajdeme; musíme tu zůstat přes noc,“ řekla Maruška; ona byla starší a moudřejší. — „Ale já se bojím,“ Honzíček na to. — „No, tedy počkej, já vylezu na strom, jestli uvidím nějaké světlo, a v tu stranu bychom se potom dali,“ těšila ho Maruška a hned taky na strom lezla. — Se stromu dívala se kolem dokola, když viděla zdaleka světýlko, zavolala na Honzíčka, aby se už nebál, slezla dolů, a v tu stranu, kde světlo viděla, se daly. I přišly z lesa ven, na zelenou louku; na té louce viděly hezkou chaloupku a ta chaloupka byla perníková. Šly až k

okénku, koukly dovnitř a viděly tam sedět starou bábu a dědka. — „Počkej,“ řekl Honzíček, „já vlezu na střechu, ulomím kus perníčku a budu se mít dobře.“ — „A jestli na nás přijdou,“ Maruška se strachovala — ale Honzíček byl už na střeše a loupal perníček a Marušce dolů házel. — I poslala bába dědka, aby se šel podívat, že se jí zdá, jako by někdo loupal perníček. Šel dědek ven a ptá se: „Kdopak to na mé střeše loupá perníček?“ — „I ne dědečku, to větříček,“ tenkým hláskem odpověděla Maruška pod oknem — a dědek se spokojil. Děti se byly najedly a pod oknem se uhnízdlily k spánku. — Ráno si vlezl zase Honzíček na střechu, aby si uloupnul kus perníčku, a bába zase poslala dědka se podívat. — Maruška chtěla zase dědečka odbýt, ale on je viděl a šel to bábě povědít. — „Chutě Honzíčku, musíme utéct, sice bude s náma zle,“ volala Maruška na Honzíčka, neboč slyšela, jak bába dědka posílá, aby jí ty děti přivedl, že si je upeče. — Honzíček skočil se střechy, Maruška ho chytla za ruku, a utíkaly, co mohly a kam je oči vedly, a dědek hnál se za nima, ale že byl tlustý a nemotorný, nemohl jim přece stačit. Než nebyly by mu ty dětičky utekly, kdyby se tu byla pojednou žena nevyškytla na lenném poli. „Prosím vás, panímámo, povězte nám, kudy bychom se daly; zlý dědek z perníkové chaloupky nás honí, chtějí nás upéct, že jsme jim kousek střechy ulouply.“ — „Tuto se dejte do lesa, tou cestičkou, však já dědka zdržím,“ řekla plečka a ukazovala dětem do lesa. — Děti utíkaly dále, a za chvíli přiběhl dědek a silně si odfukoval. — „Osobo,“ ptal se plečky, „neviděla jste tudy jít děti?“ — „Pleju len,“ odpověděla žena, jako by mu byla nerozuměla. „Osobo, já se vás ptám, jestli jste tudy viděla jít děti?“ — „Až vypleju a uzraje, budu trhat.“ — „Osobo, rozumějte pak, ptám se vás, jestli jste viděla tudy jít děti?“ „Až vytrháme, budu drhnout semeno a pak len močit.“ — „Osobo, cožpak nerozumíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“ „Po vymočení prostírat a v peci sušit.“ — „Osobo, vy jste snad hluchá, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“ „Nu, a po vysušení budu třít a po vytření vochlovat.“ — „Osobo, neslyšíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“ „Tak; nu a po vochlování budu nadívat na kužele a příst.“ — „Osobo, co mi do toho, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“ „Až na předem pěkných tenkých podvazků, budu soukat.“ — „Osobo, osobo, ptám se vás, viděla-li jste tudy jít děti?“ „Až nasoukáme, budu tkát pěkné tenké plátno.“ — „Osobo, co je mi do plátna, ptám se vás, viděla-li jste tu jít děti?“ — „Až utkáme, budu bílit, až vybělíme, budu střihat a šít košile, košilky, pleny a vínky, sukně a zástěrky.“ — „Osobo, cožpak si na uších sedíte, ptám se vás, viděla-li jste tudy

jít děti?“ – „A tak, co s tím budem dělat? – Nu budeme se do toho odívat a nosit se čistě bílé.“ – „Osobo, prosím vás, neviděla jste tudy jít děti?“ – „Až to roztrháme? – Nu, pak to podpálíme, uděláme z toho troud. Nu, do troudu budeme pak křesat tak dlouho, dokud vydá živou jiskřičku a boží ohníček ho nestráví. Boží ohníček rozejde se v dým, dým pak v povětrí, a to je konec mojí řeči.“ – „Osobo, já se vás na to neptal, ptám se vás, neviděla-li jste tudy jít děti?“ – „Děti, nu, to jste měl hned říct, bodejť neviděla, ba viděla, šly tamtudy tou cestičkou po polích, a přímo k tomu potoku, co ty vrby jsou. Ale už je nedohoníte, skákaly jako poštolky,“ při těch slovích ukázala žena dědkovi na opačnou stranu, kudy byla dříve děti poslala. Dědek to poznal, zlostí odplivnul a zpátky domů šel, a když odešel, i žena z pole zmizela, a děti přišly domů. (Aneb jak se jindy vypravuje, octnula se ta žena za utíkajícími dětmi, a když se jich na všecko vyptala, vzala je za ruku a vedla domů. – To byl duch jejich nebožky matky. – Když je přivedla domů k tatíkovi, pravila: „Jakube, vedu ti tvoje děti, zabloudily, dej si na ně pozor!“ – Jak slyšel Jakub své nebožky ženy hlas, padl s pláčem na kolena a děti objímal; na macechu zlou ale padl takový strach, že utekla ze dveří a nikdy více se nevrátila. Otec pak se svými dětmi žil pokojně.)